

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf.

Julius, Augustus. 1886.

4-ik füzet.

SOKRATES ÉS KRISZTUS.

A keresztény vallás ember szerkesztette vallás. Az a világnak az Istenről és emberről hittant nyújt; az élet elméletét adja, továbbá egy legváltozatosabb történelmet s irodalmat tár föl. Hanem a keresztény vallás szolgái és hívei abban mindnyájan egyetértenek, hogy azt egy embernek — a nazárethi Jézusnak — életéhez és tanításához viszik vissza. Megelégednek azzal, hogy mellette megálljanak vagy vele elhulljanak; semmi jobbat nem kérdeznek, mint birni ama szavát, melyet mondott, hogy: az utolsó napon megítéli őket. Eltölthették egész életüket az ő tanainak fejlesztésében, az egyház szervezésében és életszabályainak a végrehajtásában: de azért szeretnék, hogy a villám megsemmisítsen minden olyan munkát, gondolatot és cselekedetet, mely ellenkeznék az ő személyes tanításával és példájával. Azt nem tekintenék megtiszteltetésnek önmagukra nézve, hanem csupán rágalomnak vele szemben, ha azt mondanák, hogy: általa megjavultak. Arra büszkék és boldogok ama tudatban, hogy annyi szent férfi és nő, kik méltók a világ bámulására, tényleg is megmutatták hitüket: de ama dicsőségből semmit sem csinálnak és a legtisztább öntudattal csak így szólnak: „Legyetek én követőim, mint én is követője vagyok a Krisztusnak.” Az ő tana: az ő szabályok; az ő élete: az ő zászlójok; az ő jóslata: a reményök; és ő — az ember Jézus — önmaga a bizonyság, tanu és igazság.

Ebben a kereszténység szintén megegyezik minden vallással, mely valódi hatalommal bir az emberek között. Előbb vagy utóbb mindnyájan hivatkoznak személyekre, tekintélyre, alapítóra, szentekre, martyrokra, emberekre, kiknek élete az övékkel egybe forrott. Egy elvont tan kielégítheti a józanészt, a bölcs mondatok sorozata vezetheti az életet, a kijelentés megfélemlítheti a lelket, de csakhamar az emberek azt fogják kérdeni: „Ki mondta mindezt nekünk?” „Ki hajtotta végre?” „Micsoda fajtájú emberek?” és így az ember, vallás lesz. Többé nem a szabály, hanem a példány, a mit követnek: nem a tan, hanem az élet. Mert az ember valami megfogható (con-

cret) után sovárog; olyasmi után, mely előtte testből és vérből áll, hogy Istenhez és az erényhez való viszonyát egyesítse. És így nem sok idő kell arra, hogy a vallás történelmében a nagy név lesz az, s nem a nagy eszme, a mihez a hódolók ragaszkodnak. „Ecce homo“ ez a változhatatlan hang az egész világon.

Valójában bámulatos, hogy néha valamely isteni adomány által egy-egy ember mily magasra emelkedik, hogy lesz teljes emberré? Ennek oka az, hogy azt adott, a mire kortársainak szüksége volt; birt mind azzal, a mit a világ kívánt; ha egy dologban jó volt: akkor mindenben jó volt; s istentelenség lenne kételyt támasztani ellene bármi tekintetben, jöllehet sok lényeges dologban sem jót, sem rosszat nem tudunk róla.

Az ó-korban élt egy nagy bölc. Számos tanítványát mindig élénk figyelemben tartotta; befolyása a föld legmiveltebb országaiban elterjedt; a nevére nevezett iskola fenmaradt nemzedékről-nemzedékre, és tana hatással volt más bölcselmi iskolákra is évszázaknál tovább. És mégis teljesen semmi bizonyosat nem tudunk róla, életéről, műveiről, sőt még azt sem, hogy mikor élt; s minél inkább akarunk róla tudni, annál homályosabbá lesz előttünk. De azt tudjuk, hogy volt egy Pythagoras nevű ember, és hogyha tanítványai meghalották, hogy az ő tanának valamelyik ágát kérdésessé tették, elégnek tartották csak annyit felelni: „azt ő mondotta.“

Mi mosolygunk e kétségbe nem vonható hiten egy emberben, ki előttünk csak egy név volt. De mit különbözik ez attól az eljárástól, mely szerint Fox Györgynek, Rousseau-nak, Mill Stuart Jánosnak, — hogy élőket ne említsek — a neveit hivei, mint egyedüli tekintélyt elégségesnek tartották bármely tanra nézve? Pedig az elsőnek vallása képtelenség lenne, a másodiké botrány s a harmadiké jégkorszak.

De tisztelet az emberi természetnek, az ilyen szentet ritkán fogadja el; az emberek nem elégednek meg az egyoldalú s fogyatékos jellegű vallással. A ki tekintélyét a világon vagy az embereknek bizonyos száma között legalább egy ideig meg akarja alapítani, annak valódi embernek kell magát mutatni, úgy szívből, mint értelemben, útnak, életnek és igazságnak kell lennie. És minden vallásnak, minden vallásfelekezetnek, minden bölcselmi rendszernek, mely a vallás helyét foglalja el, volt individualis istene, hőse, martyrja, tanítója, prófétája, a ki nevét és természetét a hitnek kölcsönözte. Az ilyenre hivei büszkén hivatkoznak s benne minden körülmények között megbiznak.

Ilyen egyénisége a keresztény vallásnak Krisztus, de a kiről sokan azt mondják, hogy neki is, mint minden más embernek voltak fogyatkozásai. Ugy tartják, hogy nem nehéz az ő hibáit kimutatni, s valójában ki is vannak mutatva. Ezek közül kettőt tartanak legrosszabbnak, t. i. hogy egy sereg disznót elpusztít, s megátkozza a fügefát. Állítják, hogy a földön elég szent és hős volt, épen olyan jók, mint ő; de sem azok, sem ő nem ideálok, és egyebet ő sem igényelhet, minthogy szobrát a másokéval felállítsák, (mint volt a Severus császár kápolnájában), egy pantheonban, melyet a hálás emberiség a nagy szellemeknek szentel.

Azok, a kik nem tartják Krisztust egyedülinek, páratlannak, legtöbbször Sokrates-sel hasonlítják össze. Megjegyzendő azonban, hogy nem a görög tudósok, kik ismeretesek voltak az ő korával, a legfőbb magasztalói Sokratesnek. Az ő neve igen kedvencz név, épen ugyanazoknál az embereknél, a kik hajlandók az ő-kort kicsinyíteni, s annak műveltségét túlhaladottnak s olyannak tartani, mely nem érdemes a 19-ik évszázad figyelmére.

Mivel Sokrates életének sok érdekes mozzanata hasonló a Krisztuséhoz, vegyük vizsgálat alá, vajjon mennyiben lehet illő versenytársa a názárethi ácsfiának.

Látom Sokrates világra jövetelét, több, mint négy évszázaddal Krisztus születése előtt egy olyan országban és városban, mely a dicsőség magaslatán állott. Látom felnőni és neveltetni a legtökélyesebb intézmények közepette s olyan értelmi légkörben, melyet a világ alig ismert. Látom városát, miként nyer felségi jogot millió alattvalók felett; s lesz bámulat tárgya fiainak és irigysége ellenségeinek. Látom miként használja hatalmát, vagyonát, nem úgy, mint a szomszédos despota fejedelmek, csak érzéki gyönyörökre s fényűzésre, hanem a lélek művelésére, az ipar, művészet, kereskedelem felvirágzására. Látom a szépművészeteket, szónoklatot, költészetet, s bölcselmet a legmagasabb fokra emelkedni. Látom a nemzeti intézményeit egy szabad népnek, hol az egész az egész által kormányoztatik.

Hát mit szóljak a tökéletességig fejlesztett nyelvökről s idealis, vallásos intézményeiről?

Ilyen befolyás alatt neveltetett Sokrates. S erényéért, igazságszeretetéért, mértéklettségéért, bátorságáért megnyeri honfitársai bizalmát és szeretetét. Bölcsesége által olyan hirnevet szerez, melyet kortársai közül senki. Magát folytonos isteni befolyás alatt érzi. A helyes és nem helyesről való élénk felfogásánál fogva fájt neki, hogy

polgártársai, kik ugyanazon körülmények között nőtek fel, mily sok fogyatkozással bírnak. Ugy érzi, hogy neki kell őket kötelességeik teljesítésére serkenteni; az igaz és helyes iránt érzéseiket felébreszteni; a sötétben tapogatózókat világosságra vezérelni. Ez indokból odahagyja mesterségét, mely abban az időben tisztelettel és haszonnal járt; elhagyja még családját is, csakhogy az atheniek lelkébe új lángot gyújtson. E cél elérésére a társalgást választja; ő se nem szónok, se nem költő, se nem felolvasó, hanem társalgó. Mindenkit megszólít utjában, s különféle kérdések által oktatja az erényes életre, a törvények tiszteletben tartására.

Harmincz évig működik így szülővárcsában, ösztönözve annak fiait az önmagok megismerésére, felhasználva mindenféle értelmi esz-közt, mit valaha tanító megkísérlett. Számos hallgatót vont maga körül: ifjakat, külföldieket, hirneves polgárokat, szónokokat, államférfiakat, s olyanokat, kik a közügyek teréről visszaléptek. Mindezeket előszóval (mert írásban nem hagyott hátra semmit), oktatta teendőikre s idejük jól felhasználására. Némelyek szenvedélyesen szerették, sokan félték tőle s egyszersmind bámulták; az athenebeliek nagy többsége állandóan boszankodott reá, mivel azoknak könnyelmű, fényűző életmódjaival nem rokonszenvezett, s több kedvencz terveiket sokszor ellenezte. Végre a harmincz évi nem tetszés gyűlöletté változott. Bevádolják, hogy az ifjakat elrontja, s új isteneket hoz be az államba. A vádat ugyan azzal a komolysággal, gunynyal, nyugodtsággal és tréfával hallgatta, mint a hogy minden dolgot tekintett. Gunyoros feleleteivel s azzal, hogy ez ügyet komolyan tárgyalni nem is lehet: bírít nagyon felboszantotta. Csekély szótöbbséggel halálra ítélik. Az ítélet előtt, mivel hazája törvényét tiszteli, meghajol; a megmentés eszközét elútasítja; barátaival fogsága tartama alatt a lélek legfőbb rejtélyeiről, halhatatlanságáról beszélget; és a legnagyobb nyugodtsággal hal meg siránkozó tanítványai, hívei közelében azzal a teljes meggyőződéssel, hogy majd ismét találkozni fognak.

Az ő tiszta élete, bölcs mondásai, mély és jóslatszerű gondolatai meg vannak örökítve tanítványai által; neve elterjedt az egész világon, mint egy hősnek, szentnek és martyrnak, ki az erény védelmezése miatt esett el.

Valójában mind élete, mind halála dicső és magasztos volt, mert ezek által az embereket jobbakká igyekezett tenni és közelebb vinni Istenhez. És mégis a midőn Sokratest úgy állítják előmbe, mintegy bizonyítékát annak, hogy más országok és más hitelvek is hozhatnak létre a názárethi Jézushoz hasonlót, úgy vélem, hogy azok,

a kik a Xenophon és Plato tanítóját a Péter és János tanítója elébe teszik: a történelmet visszafelé olvassák.

Mindenkinek azonnal szembetűnik a két lélek történelmében az érdekes hasonlatosság: a feddhetetlen élet; minden más foglalkozásról való lemondás (ezt Newman tanár Krisztusnál hibául rója fel, míg Sokratesnél meg sem említi); minden más köteletől való megválás, csakhogy embertársaikon segíthessenek; nélkülözés az életben; az odaadó készség mindenkit szellemi táplálékban részesíteni; a rettenthetetlen bátorság, melylyel az emberek igazságtalanságaival szembeállott; a körülte gyülekező sokaság, hogy hallgathassa; egy néhányra iránta mutatott önfeláldozó szeretete, sokaknak furdalt lelkiismerete, a hatalmasoknak iránta tanusított ellenségeskedése, irigykedése és megvetése; bölcs mondásainak és mélyreható gondolatainak megőrzése s rendszerbeszedése tanítványai által; az ellene felhozott vád, az elítéltetés, halála.

A felhozott hasonlatosság mellett mindenki előtt szembetűnik lesz a nagy ellentét is. A Krisztus születése egy olyan nemzet kebelében történt, mely sokat hasonlít jelentéktelen kiterjedésében az athenebeliekhez; de minden egyébben ellenkezik — a zsidó nép büszke, elszigetelt, vonakodik elismerni a hatalmát annak az államnak, mely meghódította; a felszabadulás reményét táplálja; lite emelkedett, de habonával vegyes, más népek között él, de nem olvad be egybe sem. Krisztus nem elegendik politikai dolgokba; tanítványait egyszerű és miveletlen emberek közül választja; működése nem harmincz, hanem csak három évre terjed és diadalának kezdetén lépik le az élet szinpadáról. Mindezekből érdekes következtetést lehet vonni a két egyén jelleméről s befolyásáról. De úgy hiszem, az ilyen hasonlóságok és ellentétek kevés fontossággal bírnak az összehasonlítást illetőleg. A fődolog a mód, az eljárás, melyek által a két nagy szellem érintkezett az emberekkel.

Kezdjük a külsővel, a modorral. Milyen élénken van Sokrates előnkbe állítva az ő legszenvedélyesebb bámulói által! Durva, darabos, mint tanítványa Diogenes; éles, gúnyoros, vagdalódzó; ellenfelét mindenféle csellel igyekszik törbe keríteni: élczelődik s gúnyosan leneveti ellenfelét; kigúnyolja a bölcsök tanácsát; a méltóság és gyöngédség jelentését nem ismeri. Bámulói azt mondják, hogy ez az ő modora volt; s hogy ő az érdes kagylóhoz hasonlított, melynek belseje drága gyöngyöt rejt.

De az ilyen egyén megnyerheti-e szívünket, mint az, kinek minden tette csupa gyöngédséggel és finomsággal párosult. Krisztus

a népek zsarnokait is szelid méltatlankodással dorgálta; a megrögzött bűnös követőit is gyöngéd szemrehányással illette; sohasem gúnyolódott, sohasem volt hideg, durva még egy koldushoz sem; az elesettet is felkarolta és az övéihez különösen olyan volt, mint egy szép áprilisi meleg nap.

Vagy vegyük tanításaik tárgyát. Mindkettő az erényről, igazságosságról s embertársaink iránti kötelességekről beszél. De a Sokrates erénye: az akkori idők erénye volt; olyan erény, mit a törvény megkövetelt s mit a költők megénekeltek; az igazságosság olyan, a mely barátokat jutalmazott, az okosság, mely az ellenséget rászedte, a bátorság, mely csatákat nyert s a mértékletesség olyan, mely az egészséget fentartotta. Mindezek olyanok voltak, miket az emberek már tudtak vagy tudniok kellene; olyanok, miket velök kérdések által meg lehetett értetni; miktől egy pillanatig tudatlanság miatt eltérhettek, de újból visszanyerhettek magábaszállás és gondolkozás által. Sokrates a görög moralistáknak elfogadott nézetén túl nem ment; sőt az athenebelieknek az emberiségről való szabadabb elvű és magasztosabb eszményét elvetette s a spártaiak szűkebb látköréhez ragaszkodott.

Állítsuk ezekkel szembe már most a Krisztus nézetét, mely nemcsak a külső cselekedeteket tekintette, hanem az indokok mélyére hatolt, mely azt az igazat és nem igazat mutatta meg, miről a törvény nem szól; és hogy a törvénynek betöltése több a farizeusok és irástudók igazságosságánál. Krisztus szerint csak egy erény van barát és ellenség, jó és rossz ember iránt. Ő az igazsághoz kegyelmet, a mértékletességhez tiszta gondolatot, a bátorsághoz megbocsátást és az okossághoz önfeláldozást csatol; ő új erényt teremt és a régi vétket megsemmisíti; az ő országa nem e világból, nem e korból való, hanem egy új világból, egy új korból, melynek törvényeit nem emberek, hanem Isten alkotta. Sokratesnél a lényeges ismeret: a tökéletesség; Krisztusnál: a törekvés. Sokrates így szól: vedd meg önmagadat, ha nem vagy jó; Krisztus azt mondja: remélj, ha megpróbálsz jó lenni. És különösen míg a Sokrates erkölce csak görög, addig a Krisztusé nincs nemzetiséghez kötve és egyetemes az alkalmazásában.

A fennebbiekkel közvetlen összeköttetésben lássuk természetünk melyik részéhez beszél a két tanító. Sokrates mindig az értelemhez, a fejhez. Szerinte az erény: bölcsesség; olyan tudomány, melyet épen úgy kell tanulni, mint bármely más tudományt vagy művészetet, szobrászatot, szónoklatot vagy hadi tudományt. Csak az esztelenek

vétkesek, csak a tudatlan emberek gyengék, csak a bölcsék erényesek. Az ő élceze, iróniája, kérdései, tanításai, hatalmas didacticai erélye, melylyel elragadta s barátait megbűvölte: kezdetől végig egyszerűen értelmi és észbeli gyakorlat volt. A szellem világába, a szívhé ritkán, vagy sohasem hatolt be. Ebben Krisztus, mint mindnyájan jól tudjuk, u'olérhetetlenül felülmul minden más tanítót. Krisztus szerint a szív minden; az erény felhevülés; és a teremtés harmóniájának kulcsa nem az ismeret, hanem a szeretet. Arról, a mit mi a szív alatt értünk, Sokrates nem szól semmit. Ezért az ő rendszere száraz és rideg mindazoknak, kik szenvednek, elnyomatásban élnek, s a kiknek véték terbeli lelkiismeretüket.

Vegyük most vizsgálat alá az indokokat, melyekkel hallgatóikat nevelni és megjobbitani akarták. Az önérdek elméletét szebben nem lehetett volna kifejtteni, mint a hogy Sokrates tett. Ő sokat ad a földi boldogságra, a testi egészségre, fizikai kényelemre, a jó kormányra és az emberek becsülésére. És ámbár néha azt állítja, sőt saját életével is bebizonyítja, hogy a helyest cselekedni kell, nem veszi számba, mit mivelnek ezért velünk az emberek; ámbár éles szemmel tekintett a jövő élet felé, de még sem kell felednünk, hogy ez indokokat, a lelkiismeret helyeslését és a jövő boldogságban való bizodalmit legutolsó tanításakor hozta fel; ezeket szerinte csak azok a kevesek érthetik meg, kiknek a philosophia kijelentette világosságát, s hogy haldoklása közben mindig arra emlékeztette barátait, hogy neki ugyanis bizonyosan nemsokára meg kellett volna halnia.

Az igazat, helyest azért kell cselekednünk, mert az az atya akarata, mivel iránta szeretettel tartozunk, mivel van egy más világ, hol mindez kiegyenlítődik, s e világban a mi lelkünk egyesülni fog az övével; mivel a hol van a mi kincsünk, ott lesz a mi szívünk is; és hogyha Isten életünket kívánja, inkább áldozzuk fel azt, mintsem hogy törvényét megszegjük — ezeket nem lehet feltalálni Sokrates tanításaiban. Tudjuk, hogy Krisztus mikép buzdított mindenkit, hogy szívességet mutassanak, a nélkül, hogy jutalmat várnának, nem azok iránt, a kik fizetni tudnak, hanem azok iránt, a kik szükségben vannak. Tudjuk, hogy minő társalgásba ereszkedett a parázna életet nyiltan folytatókkal is. Sokratesről épen a kedvencz tanítványa egészen másképp nyilatkozik. Krisztus volt az első abban is, ki a nők helyzetét emelte s az egyházban is nekik munkakört jelölt ki. Sokrates midőn az erény követésére buzdít, a bünösöknek nem nyújt reményt és bocsánatot.

Egy másik fontos kérdés, hogy a biztosításnak minő szilárd alapját nyújtotta mindkét tanító tanítványainak? Annak a ki új életet kezd, az erény és lélek természetét vizsgálja, lenni kell egy olyan választott ítélőbírájának, a kire támaszkodjék mintegy biztos alapra. Kétségkívül Sokrates tanítványai közül többen örvendettek volna, hogy ő legyen hitőknek sziklájok és erősségök, hogy minden cselekedetöket és terveiket az ő tévedhetlen itéletére bizzák. De épen ez az, a mit ő nekik meg nem engedett, állítva, hogy ő nem tud semmit, tanítani sem tud semmit; s hogy ő csak a már bennök meglevő tehetségeket fejlesztheti: s így öket teljesen önmagukra utalta. Némelykor a görög jósdákhoz is utasította.

Való, hogy Sokrates kegyes, vallásos ember volt, a mint az az ő korában értetődött; híven teljesített minden szolgálatot az istennel szemben. A természeti vallás érveit ritkán csoportosította valaki úgy, mint ő; de azért az Isten igaz ismeretében mégis alig tett némi haladást, sőt nagy kortársáról, Anaxagorásról, ki korának legtisztább gondolkozásu tudósa volt, megvetéssel nyilntkozott, hogy a szép nap-istent, Phoebust, egy izzó tömegnek merete nevezni.

Krisztus egészen más alapot vett fel. A kérdésekre egyenes feleleteket adott, a nehézségeket megoldotta; a gyengéket erősítette, az Istent lehozta az emberekhez, s élő hitet keltett fel iránta: biztosította, hogy a kik a szent lelkét kérik, azoknak megadatik -- így Isten lett az embereknek állandó erősségük, szilárd alapjuk, melyen megnyúghatnak. Sokrates a földön a legjobbat cselekedte, de Krisztus az eget nyitotta meg.

És most lássuk az összehasonlítás legutolsó alapját illetőleg, mi volt az eredmény? Midőn Sokratest azzal vádolták, hogy az ifjakat elrontja, ellenségei egész diadallal mutattak némely legkedvesebb barátaira és rendes követőire, kik a városnak leghitványabb tagjaivá váltak úgy a magán, mint a társadalmi életben. E vádat méltán visszautasították azon az alapon, hogy ő szüntelen intette öket tisztességes élet folytatására és hogy csak életük becsületes részét töltötték az ő társaságában. Azért nem lehet Sokratest hibáztatni, hogy nem volt elég hatalma az emberek szívét megváltoztatni. Az nem az ő hibája, hogy ha azok, kiket az ő tana önmagokra utalt, méltatlanoknak mutatták magokat az önmivelésben. Hanem a midőn ötet, mint hőst és szentet a mellé állítják, kinek élete és halála első sorban tette az apostolokat azzá, a mivé lettek; s egymás után térítette meg a zsidókat, görögöket, rómaikat, barbárokat; a ki új erényt s erkölcsöket teremtett, a régi romokon új kort alapított; mi-

dón az Alkibiades tanítóját a Pál apostol tanítójával egy sorba helyezik: ez nem egyéb bántalomnál, sértésnél.

A Krisztus tana reális, élő, életet adó; ő ideális ember s minden ember követheti, mint legtökéletesebb példányképet. A mint létezett a földön: úgy létezik a láthatatlan világban. Washington, Milton, Szent Lajos, Szent Bernárd, Aurelius, Sokrates, Mózes és Budha nevei elenyészhetnek, de az ember fia, az ember Krisztus Jézus, mint az emberiség fenséges eszményképe élni fog mindörökké az Atya dicsőségére.

Az Unitarian Review után:

KOVÁCS JÁNOS.

HÁZASSÁGÜGYI BIRÁSKODÁSUNKRÓL.

Erdély és Magyarország tényleges egyesítése óta maholnap két évtíz telik le. Nem czélunk itt rámutatni azokra az áldozatokra, melyeket ez egyesülés érdekében az egykor önálló Erdély meghozott, mert azokat egy mindnyájunkat lelkesítő nagy eszmének, a magyar állameszmének hozta meg, s ezért bármely áldozatra készek vagyunk most is. De lehetetlen fel nem jajdulnunk, midőn kénytelenek vagyunk tapasztalni, hogy az az Erdély, mely a mohácsi vész után az üldözött magyar alkotmányosságnak, magyar nemzetiségnek és műveltségnek menhelye és fentartója volt, s mely a vallás-szabadság biztosítására már 1557-ben törvényt hozott: a királyhágóntuli testvérek részéről nem egyszer mellőztetés, lenézés, sőt gúny tárgyává is tétetik.

Mellőzik, lenézik, gúnyolják úgynevezett „specialis érdekeinket“, sőt nem kimélik egyházainkat sem.

Különösen ellenünk unitáriusok ellen fordulnak.

Az erdélyi házasságok örve alatt megtámadják autonomiánkat; a közéletben, a hírlapokban, az országházban, szóval a hol csak lehet, csorbát akarnak ütni házasságügyi biráskodási jogunkon.

Érdemeljük-e ezt? okot szolgáltatunk-e erre?

Való, hogy Magyarországon a házassági jog rendezetlen volta, s a válóperbeli eljárás sokfélesége zavart és jogbizonytalanságot idéz elő. De hát az általános házassági jog behozatalát mi gátoljuk-e?

Nem teszünk egyebet, mint hogy állami törvények által biztosított százados jogainkat a törvény korlátai között gyakoroljuk.

Indokolt és czélszerű-e tehát első sorban épen az ellen az egyház ellen fordulni, mely a szabadelvűségben s egyházi és nemzeti kulturális missiója teljesítésében a magyarországi többi egyházak által magát nemcsak túlszárnyaltatni nem engedi, hanem a magyar névnek a tengereken túl is becsületet szerez.

Hosszasan túrtünk és hallgattunk. De már kénytelenek vagyunk felszólalni, mert sajnos tapasztaljuk, hogy mind gyakoribb

és kiméletlenebb ellenünk a támadás, melyet úgy látszik az vezet: calumniare audacter, semper aliquid haeret.

Nem nyomhatjuk el azonban fájdalunkat, hogy most, midőn háromszáz éves mult s mondhatni ugyanannyi idejü küzdelem, szenvedés és hányattatás után azt hittük, hogy az anyaországgal való egyesülés által biztos révpartra érve immár megpihenhetünk s erőnket és időnket magasztos egyházi és magyarnemzeti művelődési céljaink elérésére háborítatlanúl szentelhetjük: törvény biztosította jogainkat saját testvéreink alaptalan támadásaival szemben is védelmeznünk kell.

A támadók között Sztehlo Kornél a zászlóvivő. Első sorban tehát vele kívánunk foglalkozni.

Nevezett ügyvédől „A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben“ czim alatt mult évben egy könyv jelent meg, melyben szerző a mi házassági perrendtartásunkat is ismerteti s házassági elválási jogunkra vonatkozólag oly nézeteket közöl, melyek merőben alaptalanok s melyeket megjegyzés nélkül nem hagyhatunk.

Szerző mindjárt előszavában kifejezi, hogy ő a házasság felbonthatóságának híve. „Negyedfélszáz év óta be van az hozva nálunk — úgy mond — a magyarhoni két evangélika egyházban, az erdélyi reformált egyházban, az ág. hitv. szászoknál, az unitáriusoknál“ . . . „Ha a házasság már nem az — mondja a 10. lapon — a minék fogalmilag lennie kell, a minden életviszonyokra kiterjedő osztatlan közösség, ha ennélfogva azon célok, melyek végett a házasság van, el nem érhetők, ha a házastársak közötti egyenetlenségek, ha egyik vagy mindkét fél vétkei folytán a társadalmi rend és a közerkölcsiség érdekei veszélyeztetve vannak, akkor az államnak nemcsak hogy érdekében nem áll egy ily viszonyt továbbra is fenntartani, hanem kötelessége ezen, a házassági intézményt és erkölcsi rendet megmétélyező állapotnak véget vetni. A házasság felbontása mellett bizony senki sem lelkesül. Szomorú orvosság az, melylyel egy beteg organismust kell meggyógyítani. Mert a szerencsétlen házasság vészthozó kór, mely ha gyógyíthatatlanná válik, megmétélyezi az erkölcsöt, szülője a bűnnek és anyagi romlásnak. Társadalmi rákfene az, mely meggyökerezvén a család korlátjait túlhágyja és ragályos betegségként megtámad más családokat és pusztít, a hová ér. A szerencsétlen házasságban a házassági célok egyikje sem érvényesül. Az erős férj többé nem védi a gyöngé nőt, a gyöngé nő nem símúl a védő férfikebelre, nem keres és nem talál ott védelmet. Gyűlölet váltja fel az odaadó szerelmet, mely annál fék

telenebb, minél inkább érzi a köteléket, mely őt a gyűlölt személyhez lélánczolja. A vad szenvedély a bűn örvényébe kergeti a szerencsétleneket, kik egymástól szabadúlni nem tudnak. A visszatorlás ördöge ugyanazon bűnre ösztönzi az ártatlant, a mely miatt a másikat gyűlöli, megveti. Ha ő, miért nem én? s az eredmény az, hogy bűn bűnt szül és angyalok buknak, mert — szerencsétlenek.“

A házasság felbonthatatlanságának tanát a katolikusok állították fel és tartják fenn mai napig is. Az erdélyi két evangyelika egyház és az unitáriusok a felbonthatóság elvét vallják. Sztehló Kornélnak mégis az „erdélyi házasság“ szálka a szemében. „A házassági elválás kérdésének állami rendezése“ — írja a 3. lapon — „az egyházi bíróságok törvénykezési jogának házassági ügyekben való megszüntetését vonja maga után, a mi által — nem célzunk ezzel a katolikus szentszékekre — a magyar törvénykezés jó hírneve csak nyerni fog.“ „Kolozsvár — szerinte — nem lesz többé a válófeleknek, illetve a boldogabb házasságra törekvőknek Gretna-greeni kovácsa.“

Ha szerző a „Pesti Napló“ 1886. ápril 5-iki számában nem maga írta volna, hogy ő jó magyar és jó protestans, azt kellene hinnünk, hogy a katolikus egyház hívei közé tartozik s egyenesen annak megbizásából és érdekében fogott tollat.

Avagy mint vélekedjünk arról, ki a kath. szentszékek ellen nemcsak támadást nem intéz, hanem többi közt azt állítja, hogy a róm. kath. vallású fél az elvált protestans féllal mindaddig érvényes házasságot nem köthet, míg utóbbinak házastársa életben van; a ki a róm. kath. egyházi törvényekről azt mondja, hogy azok állami törvény erejével bírnak, de a többi felekezetek egyházi törvényeinek ily hatályt nem tulajdonít.

Házassági jogunk rendezésének Szt. K. szerint két nagy akadály van: az egyik a polgári házasság, a másik a házasság felbonthatósága elleni reactio. Honnan támad ez a reactió? Ki akadályozta meg a törvényhozást a polgári házasság behozatalára irányzott lépésében; melyik egyház állította fel azt a tant, hogy a házasság felbonthatatlan; a házassági jog terén melyik egyház ignorálja az állami törvényeket; kikért kellett az 1868. LIII. t. cz. áttérésre, hirdetésre vonatkozó 5. 9. 10. § aít alkotni; melyik egyház lelkészei kívánnak itt-ott ma is az idézett t. cz. 12. §-a ellenére reversalist? Szerző bizonyára jól tudja, hogy ez az egyház nem mi vagyunk.

Támadása élet miért fordítja tehát épen ellenünk?

Hogy a házasság felbonthatóságát elvül valljuk s ezzel Európának némely művelt államát évszázakkal megelőztük, bűnünkül felróható nem lévén, mi által szolgáltatunk okot a támadásra?

Azzal, hogy a házasság felbontása körül visszaéléseket követünk el; mert míg a kath. szentszékek szándékosan, a világi törvényszékek nagy ügyforgalmuk miatt a válópereket évekig elhurczolják, az erdélyi ev. református és az unitárius egyházi bíróság a pert gyorsan lejárattja, a tarthatatlan házasságot mielőbb megszünteti — vagy szerző szavaival „a társadalmi rákfenét“ igyekszik mentől hamarabb kiirtani.

Házassági perrendtartásunknak különösen az illetőséget és az egyoldalu folyamodásos eljárást szabályozó §-ait ostromolja. Ezeket az állami törvényekkel összeütközőknek tartja.

„Az erdélyi reformátusok házassági perrendtartása szerint, valamint az unitáriusok egyházi törvénye (Hprdts. 78. és köv. §.) szerint azon esetben — írja a 81. 82. lapon — midőn valamely róm. kath. vagy hasonló szervezetű egyházból a református illetve unitárius egyházba törvényesen átlépett házastárs az elhagyott egyház hitelvei szerint egyházi vagy világi bíróság részéről megelőző peres eljárás folytán hozott ágy- és asztaltóli ideiglenesen vagy végképen különvető ítélet alapján magára nézve végelválasztó ítéletet kimondatni óhajt, nem szükséges a pert a házasság végfelbontása iránt előbb alperes bíróságánál folyamatba tenni, hanem az áttért fél egyoldalu folyamodása folytán és a másik fél meghallgatása nélkül felbontható a házasság.“

Mint hogy szerinte ezen egyházi törvényünk az 1868. 48. t. cikkbe ütközik, a polgári bíróságoknak az ekép felbontott házasságokat az unitárius félre nézve továbbra is fennállóknak és az ilyen fél által újabban kötött házasságot érvénytelennek kell tekinteniök.

Ezt ő ekép motiválja: az 1868. 48. t. cz. 1. §-a világosan mondja, hogy a vegyes házassági válóper első sorban alperes illetékes bíróságánál indítandó meg. A kath. szentszéknél a kath. felek közt előbb lefolyt per csak ágy- és asztaltóli elválasztásra irányult és nem volt vegyes házassági válóper, arra tehát az idézett t. cz. intézkedései nem alkalmazhatók; az unitárius házassági törvényszéknél folyamatba tett eljárás ezen per folytatása gyanánt nem tekintendő, mert ez egészen új s mint vegyes házassági válóper az 1868. 48. t. cz. rendelkezései alá esik.

Jellemzi szerző elfogulatlanságát, hogy ámbár a reformátusokat

az unitáriusokkal egyszerre említi, első sorban az unitáriusok egyházi törvényét mondja az állami törvénynyel összeütközőnek.

Kétséget nem szenved, hogy ha itt újonnan indítandó önálló vegyes házassági válóperről lenne szó, ez az 1868. 48. t. cz. értelmében lenne folyamatba teendő.

De ez a per teljességgel nem új per. Megelőzőleg már peres eljárás ment végbe, annak rendjén jogerejü itélet kelt, melylyel a róm. kath. vallásból áttért félre nézve ágy- és asztaltól való különvetés mondatott ki s ekép a Hprts. 78. §-ban foglalt eljárás az előbbi pernek folytatása.

A jelzett esetben az áttért félnek nem kell a házastársára nézve illetékes bíróság előtt pert kezdeni, sőt ez nem is lehetséges.

A 78. §. szerinti eljárás főfőfeltétele, hogy az áttérő félnek róm. vagy görög katolikus vallásának kellett lennie s mint ilyen felett kellett a különvető itéletnek hozatnia, tekintet nélkül arra, hogy a lejárt perben fel- vagy alperesként szerepelt.

E szerint feltehető, hogy az áttért fél az előző perben vagy katolikus vagy protestans ellenféllel állt szemben.

Első esetben (ha t. i. az ellenfél katolikus vala) az ágy- és asztaltól való elválasztást kimondó itélettel a per mindkét házastársra nézve teljesen befejeztetett. Új pert indítani a kath. valláson maradt házastárs ellen felesleges, sőt nem is lehet, mert a kath. szentszék hitelveinél fogva a házassági köteléket a fenforgó alapon végleg nem bonthatván fel, separationál egyebet újabb itéletében sem mondhatna. ki s ugyanazon dologért kétszer perelni s két itéletet kívánni nem lehet.

Az az érvelése sem állhat meg szerzőnek, hogy a korábbi kereset csak ágy- és asztaltól való elválasztásra, nem pedig a kötelék végleges felbontására volt irányozva s a most felbontást kérő fél ellenfele nem a felbontási kérelem ellen védekezett, mert ama per kath. felek között kath. szentszék előtt folytattatván, a keresetet a kath. egyh. törvények ellenére a kötelék felbontására intézni s ily petitum ellen védekezni semmikép sem lehetett volna.

A mi már a második esetet illeti, (mikor t. i. a szentszék előtti per vegyes volt), erre szerző nem is gondolt. Ebben az esetben lejárván a szentszék előtt a válóper, az iratok áttétetnek az 1868. 48. t. cz. értelmében a felperes protentans fél illetékes bíróságához, mely felperest a házassági kötelékből végleg kioldja. Alperes mint katolikus azonban továbbra is a kötelékben marad, azaz a thoro et mensa el van választva, de újabb házasságot nem köt-

het. Ekkor áttér az unitárius vallásra s az 1868. LIII. t. cz. 8. §-a szerint az elhagyott egyház hitelvei rá nézve többé semmiben sem lévén kötelezők, jogosult lesz házassági kötelékét magára nézve is felbontatni s e jogát érvényesíteni akarja. Miként tegyen eleget szerző kívánságának, ki ellen indítsa meg a válópert az 1868. 48. t. cz.-nek megfelelőleg, midőn voltaképen már alperesíthető házastársa nincsen. Vajjon a nyert szentszéki ítélet alapján per viam instantiae ekkor sem kérheti saját egyházi bíróságánál azt, hogy a házastársára nézve már jogérvényesen felbontott házasság rá nézve is végleg felbontassék.

Melyik állami törvény rendel, hogy ily esetekben az unitárius vallású fél magára nézve végelválasztó ítéletet nem hozathat s melyik állami törvénynyel ütközik össze ez esetben az unitáriusok egyoldalu folyamodásos eljárása?

Az 1868. 48. t.-cikkkel nem, mert ebben az az elv nyert kifejezést, hogy vegyes házassági válóperben mindenik félre nézve egyedül saját illetékes bírósága, saját hitelvei alapján hozhat kötelező ítéletet; ennek az elvnek pedig teljesen elég van téve azzal, hogy a korábbi perben az egyik részére, az utólag folyamatba tett perben pedig a másik házastársra nézve hozatott ítélet.

Az idézett t.-cikkben csak anyagi elv lévén felállítva, az ezen elv érvényesülésére szolgáló módok meghatározása vagyis az eljárás megállapítása autonomiájokból folyólag az egyházak jogkörébe tartozik, mivel különben az említett t. cz. intézkedése sok esetben irott malaszt maradna.

Például: az unitárius vallású felperes a róm. kath. vallású alperes ellen az utóbbira nézve illetékes szentszéknél a házassági kötelék felbontása iránt pert indít; a kath. szentszék az ilyen keresetet, mint hitelveibe ütközőt nem tárgyalja, hanem visszautasítja, felperes ekkor keresetét kérvény mellett a rá nézve competens unitárius egyházi bírósághoz nyújtja be s ez utóbbi az ügyet tárgyalván, felperest a házassági kötelékből végleg kioldja.

Vajjon erre is azt mondja-e szerző, hogy az unitárius egyházi bíróság ítélete érvénytelen, mert az állami törvénynek (az 1868. 48. t. cz. 1. §-ának) nem tétetett elég: alperesre nézve nem hozatott előzőleg ítélet s a periratok nem tétettek át. Nem mondja, mert a világi törvényszékek által követett gyakorlat megezáfolná.

És ha az ilyen ítélet nem törvénybe ütköző, miért ütköznék inkább törvénybe az az ítélet, mely megelőző peres eljárás rendjén kelt ítélet alapján hozatott.

Még más példákra is hivatkozhatnánk. Szerző szerint, ha tisztán katholikus házasság esetében felperes a kereset beadása után protestans vallásra áttér, azon kérelmének, hogy a per az 1868. 48. t. cz. 1. §-a értelmében a törvényszékhez áttétessék, a szentszék eleget tenni nem tartozik, de hogy miért nem tartozik, szerző elhallgatja, holott állítását az idézett törvény nem támogatja, abban általában vegyes házassági válóperről lévén szó, tekintet nélkül arra, hogy a házasság a per megindítása előtt, vagy folyama alatt vált vegyessé; de nem is venné felperes ezen áttételnek hasznát — folytatja — mert a szentszéknél ő katholikus hitvese ellen, mint katholikus csak ágy- és asztaltóli elválasztást kérhetett, ezen petitumot pedig utólag a házasság felbontása iránti kérelemre át nem változtathatja és így a polgári bíróság, még ha az iratok áttétetnének is, a házasságot fel nem bonthatná.

Akkor sem teendők át az iratok — szerző szerint — ha tisztán katholikusok közötti per esetén alperes tér át ítélethozatal előtt protestans vallásra, mert a házasság a per megindításakor nem volt vegyes; valamint akkor sem, ha vegyes házasság esetében a katholikus alperes térne át a per folyama alatt, mert az ügy nem lenne többé vegyes házassági válóper.

Mindezen esetekben, szerző szerint, új pert kellene indítani. És vajjon minő fontos oknál fogva; azért, mert — szerinte — vegyes házassági válópernek az alperes bíróságához beadott kereset képezi az alapját, s mert már a szentszékhez beadott keresetből ki kell tünni annak, hogy itt felperesre nézve a házasság végleges felbontása czéloztatott.

Ugyde ez nem törvény, hanem szerző által önkényileg felállított elv, melynek törvényi alapja nincsen.

Az 1868. 48. t. cz. 1. §-a csak a már jelzett általános elvet állítja fel, keresetről s annak tartalmáról nem intézkedik.

A kath. szentszékek s a világi bíróságok megállapíthattak bizonyos eljárási jogelveket, de ezek a mellett, hogy általános kötelező erővel nem bírnak, még kritika alá is vonhatók.

Hiszen szerző maga mondja (a 145. lapon), hogy az általa felállított helyes elvet a m. kir. Curia gyakorlata tulhajtotta, midőn azt mondotta ki, hogy vegyes házassági válóperben a róm. kath. alperesre nézve is a házasság felbontását kell kérelmezni; később pedig a m. kir. Curia e gyakorlattól eltért.

Miért fektet szerző oly nagy súlyt a kereset petitumára, a midőn itt nem rendes polgári perbeli keresetről van szó.

Minő jogelveken alapul az, hogy vegyes házassági válóperben a kath. felperes keresetébe a protestans ellenfél helyett ennek javára szolgáló oly petitumot vegyen fel, mely az ő hitelveivel ellenkezik.

Ha a tiszta katolikus házassági válóper folyamában felperes áttér, a kereset petitumát magára nézve miért ne módosíthatná új egyháza hitelveinek megfelelőleg?

Polgári perekben a kereset zárkérését feljebb emelni és változtatni az ellenbeszéd előterjesztése után nem lehet ugyan, de ez itt nem szolgálhat zsinórmértékül, mert az egyházi bíróságok előtt folyó házassági válóperekben a polg. tkvrds. szabályai egyáltalában nem irányadók, sőt annak (t. i. az 1868. LIV. t. cikknek minden rendelkezését válóügyekben a világi törvényszékek sem tartják szem előtt.

Ha a szentszékhez beadott válókereset zárkérését — mely eredetileg az ágy- és asztaltóli elválasztásra volt irányozva — a per folyása közben protestáns vallásra áttért felperes odamódosítja, hogy saját illetékes bírósága rá, mint már nem katolikus félre nézve kötelelőfelbontás iránt hozzon ítéletet, csak jogával él, sőt kötelességét teljesíti, mert a többé rá nézve nem competens szentszék vele szemben ágy- és asztaltól való elválasztást ítéletileg ki nem mondhat, s az ágy- és asztaltól ideiglenesen vagy örökre elkülönítés a protestans egyházi törvények értelmében végítélet tárgya egyáltalán nem lehet. E módosítás tehát petitumfelemelésnek nem mondható, mert mint katolikus mind azt kérte, mire egyházi törvényei szerint jogosulva volt, s mint protestans is csak azt kéri, mire saját egyházi törvényei jogosítják.

Az unitárius Hprds. nem tartja szükségesnek azt, hogy a róm. kath. szentszék által jogérvényes ítélettel eldöntött perben ugyan ezen szentszéknel újabb ítélet provocáltassék, vagyis a perek szaporításával a félnek oknélküli költség okoztassék, csupán azért, mert a házasság felbontását nem a szentszék előtt (a katolikus hitelvekbe ütközőleg), hanem áttérése után (s az unitárius egyházi törvényeknek megfelelőleg) kérte.

Nem forog fenn szüksége annak, hogy a felbontást kérő fél ellenfele a felbontási kérelemre kihallgattassék, mert fel nem tehető, hogy az a házastárs, ki a szentszék előtt lefolyt válóperben védkezett, ama perben minden lehető fel nem hozott volna az elválasztás megakadályozására.

Határozottan téves szerzőnek az a felfogása, hogy az unitárius papiszék ily esetben még hatáskörrel nem bír, ítélete tehát e miatt

is semmis. Az unitárius egyházi bíróságok hatáskörét az 1868. 48. t. cikknek nem 1-ső §-a állapítja meg, hanem 2. §-a, melyben kivan mondva, hogy házassági ügyekben, — tehát nemcsak vegyes, hanem általában minden házassági ügyben — a magyar szent korona területén lakó összes unitáriusokra nézve a jelenleg fennálló unitárius egyházi törvényszékek az illetékes bírák. Ha tehát az unitárius egyházi bíróság az áttért és ennél fogva az unitárius egyház tagjává vált fél per viam instantiae vagy más módon folyamatba tett házassági válóperében ítéletet hoz: törvény által biztosított jogát gyakorolja s így nem lehet azt mondani, hogy hatáskörét túllépte; az unitárius egyházi bíróságok hatáskörét és illetőségét az 1868. 48. t. cz. 1. §. nem is érinti, ott az az elv fejeztetik ki, hogy vegyes házassági válóperekben mindenik félre nézve egyedül saját bírósága saját hitelvei alapján hozhat kötelező ítéletet; helytelen tehát szerzőnek az a nézete, hogy az unitárius egyházi bíróság a vegyes házassági válóperben saját hívére addig nem illetékes, míg a kath. szentszéknél a per meg nem indított és ott jogerejű ítélettel vagy végzéssel (?) el nem döntetett; mert az unitárius egyházi bíróság illetékessége saját hívére nézve feltétlenül kiterjed, mit igazol az, hogy az idézett pernek alperes illetékes bíróságánál való megindítását s az eljárás befejezése után az iratoknak felperes illetékes bíróságához való áttételét rendeli, a végből, s ez a legfőbb, hogy mindenik fél saját illetékes bíróságától saját hitelvei alapján nyerjen ítéletet. Ámde azt nem mondja e törvény, hogy az unitárius egyházi bíróság csak akkor válik illetékessé saját hitfelére nézve ítéletet hozni, ha a per hozzá már áttétetett; mert az 1. §. első pontja a vegyes házassági válóperek tekintetében a különböző bíróságok közötti peres eljárás sorrendjét határozza meg s az illetékesség megállapításával nem foglalkozik.

Az unitárius egyházi bíróság saját hatáskörében hozott ítélete szerző szerint is érvényes és így respectálandó lévén, még csak azt kell kifejeznünk, hogy nem ismerjük el senkinek, sem egyeseknek, sem hatóságoknak azt a jogát, hogy az ily ítélet érvényességét felülbírálhatnák; ez egyházi önkormányzati jogunk s az ezt biztosító sarkalatos törvények egyenes megsértése lenne, mi ellen mindenha tiltakozunk.

Veszedelemes tan jutna érvényre, ha a polgári bíróságok — a szerző óhajtása szerint — kezdenék az egyházi bíróságoknak saját hatáskörükből (azaz házassági válóperekben saját hitfelőkre nézve) hozott ítéletét felülvizsgálni és ignorálni. Az egyházi bíróságok a

hozzájok utasított házassági ügyekben ép oly függetlenül és végérvényesen gyakorolván a bíraskodási jogot, mint a polgári bíróságok saját hatáskörükben, ha amazok ítéletei felülbírlás s esetleg ignorálás tárgyául szolgálhatnának, a viszonyosság elvéből a következnek, hogy a polg. bíróságok ítéletei is hasonló felülbírlás és ignorálás alá eshetnének, mi jogállamban nem képzelhető.

Alaptalan szerzőnek az az állítása is, hogy az egyoldalú folyamodással indítható ügyekben az unitárius egyházi bíróság ítéletét sem az ellenfél kihallgatása, sem tárgyalás nem előzi meg. A katolikus szentszéknél vagy világi bíróságnál lejárt perben tárgyalás tartatott s az ellenfél meghallgatása is megtörtént, felesleges tehát újból kihallgatni a nem unitárius házastestvért, ki az unitárius házastestvtől már különben is — esetleg véglegesen — el van választva, ki az unitárius egyh. bíróság előtt megjelenni nem köteles s kire nézve az unitárius egyh. bíróság ítélete semmiesetre sem kötelező. Felesleges az ellenféllel való új tárgyalás még azért is, mert nincs törvényi alapja szerző amaz állításának, hogy minden bíróság csak azon tárgyalást és azon bizonyítást veheti ítélete alapjául, mely előtte és általa eszközöltetett.

Egyoldalú folyamodással indított ügyekben az unitárius egyházi bíróság a hozzá beterjesztett szentszéki ítélet alapján saját hitfelelőre nézve a kötelékfelbontást csak abban az esetben mondja ki, ha folyamodó kérésében oly válóokot (jogczimet) hoz fel és bizonyít be, mely az unitárius egyházi törvények értelmében a házassági kötelék felbontására elegendő. (Hprdts. 44. 81. 82. §.) Megtörténhetik tehát, hogy a bemutatott kath. szentszék vagy világi bírósági ítélet alapján az unitárius folyamodó félre nézve a kötelék-felbontás nem mondatik ki.

Szerző jól tudja, hogy a kath. szentszékek a hozzájuk vegyes házassági válóperben engesztelhetetlen gyűlölet alapján kötelékfelbontás iránt beadott keresetet nem tárgyalják (a mi egyébiránt tettségüktől függ), hanem visszautasítják és felperesnek visszaadják, a helyett, hogy a törvénynek és a felperes kérésének megfelelőleg a felperesre nézve illetékes bírósághoz tennék át; azt is jól tudja, hogy az erdélyi reformátusok vegyes házassági válóügyekben miként járnak el, sőt elismeri, hogy az unitáriusok némely tekintetben lelkiismeretesebbek, mégis első sorban és legtöbbször az unitáriusokat látja jónak az ugynevezett kolozsvári házasságokért meghurczolni s állami törvényekbe ütköző eljárással vádolni — természetesen alaptalanul.

Áttérünk már most szerző ama másik fővadjának czáfolatára, miszerint az unitáriusok birói illetőségüket jogellenesen a Magyarországon lakókra is kiterjesztik.

Szerző szerint az unitáriusok egyházi bíróságainak hatásköre házassági válóperekben csak az Erdélyben lakó unitáriusok pereire terjed ki; a szoros értelemben vett Magyarországon lakó unitáriusok válóperei ellenben a polgári bíróságok hatáskörébe tartoznak, mint hogy az unitáriusoknak egyházi bíróságai Magyarországon rendezve nincsenek.

„Nem lehet azonban azt mondani — írja szerző — hogy az erdélyi unitárius papiszék a magyarországi unitárius válóperében ne birna hatáskörrel, mert ezen esetben a lakás magára a per tárgyára befolyással nincs, miután ugy a világi törvényszék (?), valamint az egyházi unitárius bíróság joga szerint a házasság felbontható és a felbontás esetei lényegileg azonosak (?). Az unitárius papiszék azonban magyarországi unitárius házassági válóperében nem illetékes.“

Ime mennyi zavar és ellenmondás. A magyarországi unitárius válópere a világi törvényszék hatáskörébe tartozik, azonban ugyanerre az erdélyi unitárius egyh. bíróság hatásköre is kiterjed, de azért utóbbi az ily perben még sem illtékes. Aztán a világi törvényszék ama joga, mely az unitárius bíróság jogával állítólag azonos, miből áll s általában lehet-e világi törvényszék házassági jogáról beszélni, melyszerint a házasság felbontható. Ha szerző ezzel az 1791. 26. tcz., illetőleg az 1786. márcz. 6-án kelt s protestánsokra vonatkozó szabályzatra czéloz, az a kérdés támad, hogy ez az unitáriusokra nézve mely törvény értelmében bir kötelező erővel, a midőn az az 1868. LIV. tcz. 36. §. szerint is csak a mindkét felekezetü evangélikusok házassági ügyeiben szolgál zsinórmértékül.

Házassági válóperekben a különböző egyházi és világi törvényszékek anyagi hatáskörét (tárgyi illetékességét) állami törvények (az 1868. 48. és 1868. 54. tcz.) állapították meg. Egyik bíróság hatásköre sem terjedhet ki a másik bíróság hatáskörébe állami törvény szerint tartozó házassági válóperre.

Igy a szoros értelemben vett Magyarországon levő világi törvényszékek semmi esetben sem biráskodhatnak az erdélyi két evangélikus egyház hivei és az unitáriusok válópereiben, még akkor sem, ha a felek magokat azoknak alávetették volna; mert házassági válóperekben a rendes birói illetőségtől eltérésnek nincs helye (1868. LIV. tcz. 52. 53. §. c.)

Szerző azt a nézetét, hogy a szorosabb értelemben vett Ma-

gyarországon lakó unitáriusok házassági válópereire nézve nem az erdélyi unitárius egyházi törvényszékek, hanem a világi törvényszékek az illetékes bíróságok, az 1868. 54. tcz 36. §-ával motiválja, melyben az áll: „a mindkét felekezeti evangélikusok és unitáriusok válóperei, a mennyiben ezen felekezetek egyházi bíróságai rendezve nem volnának . . . a törvényszék illetékességéhez tartoznak“; Magyarországon pedig az unitáriusoknak házassági bíróságai nincsenek. Az unitária egyház autonómiája feljogosíthatja ugyan őt arra, hogy magyarországi egyházközséget egyházi tekintetben magának alá rendelhessen, de arra nem, hogy az állami törvény által megállapított bírói illetőséget ily módon megváltoztatva, bíráskodását idegen magánjogi területen lakó felekre kiterjeszthesse stb.

Ezzel szemben mindenekelőtt megemlítendőnek tartjuk, hogy szerző könyvének megjelenése után a m. kir. Curia ellenkező értelemben határozott, egy felmerült eset alkalmából 6395/1885. számú végzésével elvül azt mondván ki, hogy a Magyarországon lakó unitárius vallásu alperesre nézve, miután az unitáriusoknak egyházi bírósága hazánkban rendezve van, a kir. törvényszék nem illetékes.

Az 1868. 48. tcz. 2. § megállapította a házassági válóperekre nézve az anyagi bírói hatáskört (tárgyi illetékességet), s míg a két evangélikus egyház erdélyi és magyarországi hiveire nézve különbséget téve, előbbieket a jelenleg fennálló egyházi, utóbbiakat pedig a világi törvényszékek alá rendeli, az unitáriusokat általában lakhelyükre való tekintet nélkül az egyházi törvényszékek illetékessége alá tartozóknak mondja.

Az előbb idézett törvénnyel egy időben hozott 1868. LIV. tcz. 36. §-a ezt alteráló intézkedést nem tartalmaz. Ez a házassági perekben anyagi hatáskörrel felruházott világi törvényszékek alaki illetékességét szabályozza; az unitárius válóperekre vonatkozólag az illetékességről csak feltételesen (t. i. arra az esetre, ha az unitárius egyházi bíróságok rendezve nem volnának, illetőleg megszűnnének) gondoskodik.

Ha a most említett törvényszakaszoknak az akart volna intenciójuk lenni, hogy a Magyarországon lakó unitáriusok válópereire nézve a világi törvényszékek legyenek illetékesek, ez világosan kifejeztetett volna, épen úgy, a mint az a két evangélikus hitfelekezeti egyház magyarországi hiveire nézve kifejeztetett.

A törvényhozás azonban tekintetbe vette, hogy a két evangélikus hitfelekezetnek Erdélyben és Magyarországon különböző autonómiájú külön superintendenciái vannak; ellenben az unitáriusok a magyar szentkorona egész területén csak egy püspökség alá tartoz-

nak s az ugyanazon autonomia alatt levő s együvé tartozó unitáriusok válópereire nézve szükségtelen egyházi és világi törvényszéket hatáskörrel felruházni.

Különben is ez egyenesen az unitáriusok egész Magyarország-ra kiterjedő önkormányzati jogának csorbitása lett volna.

Az 1868. XLIII. tcz. 14. §-a fentartván mindazon törvényeket, melyek az erdélyi bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati és önkormányzati szabadságát s illetőleg hatáskörét biztosítják, s az 1848. 20. tcz. az unitárius vallást az anyaországra nézve is törvényes bevett vallásnak nyilvánítván, az unitáriusok vallásukat nemcsak Erdélyben, hanem a magyar korona egész területén szabadon gyakorolhatják, egyházi törvényeket alkothatnak, házassági jogukat szabályozhatják, egyházi bíróságaik alaki illetékeségét megállapíthatják, mert e tekintetben állami törvény által nem korlátoztatnak. Sajátságos is lenne, hogy egyfelől az unitáriusoknak joguk legyen a szűkebb értelemben vett Magyarországon is egyházközséget alakítani (1868. LIII. tcz. 24. §.) s azt egyházkormányzati szempontból erdélyi egyházkörbe (megye) beosztani, a magyarországi lakosok jogosultak legyenek az unitárius vallásra áttérni és tartozzanak a hozzájuk legközelebb eső (esetleg erdélyi) egyházközséghez csatlakozni; másfelől meg a magyarországi új unitárius egyházközség tagjai s az unitárius vallásra áttért magyarországi lakosok házassági válóperek tekintetében ne élvezhessenek az egy kormányzat alatt levő többi unitáriusokkal ugyanazon jogokat.

Ez annyit tenne, hogy Erdély és Magyarország között egyházi tekintetben unio nem jött létre. A két ország közt a régi válaszfal ma is fennáll. Az unitárius egyháznak hívei lehetnek a királyhágón túl, de autonómiája ide ki nem terjeszthető. Ámde ez nemcsak jogilag, de tényleg is máskép van.

Az unitárius püspök a magyar korona területén lakó összes unitáriusok püspökének választatott és erősített meg; hatósága a Magyarország egész területén élő unitáriusokra kiterjed. Az unitáriusok Magyarországon bárhol új egyházakat alakíthatnak, azokat egyházi közigazgatási és törvénykezési tekintetben autonómiájuknál fogva erdélyi egyházi kerülethez (megye) csatolhatják s általában erdélyi egyházi törvények alá rendelhetik, a mint ez a budapesti anya- és hódmezővásárhelyi leányegyházzal tényleg megtörtént.

Azt sem lehet mondani, hogy hasonló joggal követelhetnék a tiszántúli (Erdély felőli) reformátusok, hogy házassági pereikben az erdélyi reformátusok egyházi bíróságai ítéljenek, ha ők egyház-

kormányokat például Kolozsváron egyesítenék; mert ez a feltétel: a kormányegyesítés nem következett be és mert továbbá — és ez a legfőbb akadály — az 1868. 48. tcz. 2. §. kifejezetten mondja, hogy a tiszántuli reformátusok házassági válóperek tekintetében a világi törvényszékek illetékessége alá tartoznak. Követelésök tehát állami törvénybe ütköznek. Ellenben a magyar szent korona területén levő unitáriusoknak csak egy egyházkormányok van s házassági törvénykezési tekintetben az idézett állami törvény által területre való különbség nélkül saját egyházi bíróságaik illetékessége alá vannak rendelve. Az unitáriusokat tehát törvény szerint megilleti az a jog, melyet a tiszántuli reformátusok a feltett eset bekövetkezésekor is törvényellenesen követelhetnének.

Ha a törvényhozásnak az 1868. 54. tcz. 36. §-a alkotásakor az lett volna a célja, hogy a szűkebb Magyarországon lakó unitáriusok házassági válóperei már most a világi törvényszékek illetékessége alá tartozzanak, vagyis hogy a fennálló unitárius egyházi bíróságok mellett a polgári törvényszékek is eljárjanak, gondoskodott volna a két bíróság területi hatásköre elkülönítéséről. Meghatározta volna, hogy unitárius válóperek tekintetében mely terület tartozik az egyházi s mely terület a világi törvényszékek illetékessége alá. Tennie kellett volna ezt, mert az unio foganatosítása után a régi Erdély Magyarországgal összeolvadván, a politikai, közigazgatási és törvénykezési tekintetben addig létezett területi különbség elenyészett, s tennie kellett volna azért is, mert az unitárius egyházi bíróságok területe határvonallal kikerekítve és meghatározva soha nem volt, s így tekintve, hogy az 1868. LIV. tcz. az erdélyi részekre is hatályos s Erdélyben is laknak unitáriusok oly helyeken, hol unitárius egyházközségek nem léteznek és melyek szorosán véve egyik unitárius egyházkörhöz (megye) sem tartoznak, azt is lehetne állítani, hogy Erdélyben lakó unitárius felek válóperei is tartozhatnak polgári bíróság illetékessége alá. Ezt azonban szerző sem állítja.

Az 1868. 48. tcz. 1. §-ában az az elv van kimondva, hogy házassági válóperekben mindenik félre nézve saját hitelvei szerint hozassék ítélet s ezen elvből folyólag a 2. §. szerint ezen perekre nézve az egyházi bíróságok illetékesek. A világi bíróságok illetékessége csak kivételesen a két evangélikusok magyarországi hitveire nézve tartatik fenn.

E kivétel onnan származik, hogy az említett törvény hozatalakor a magyarországi evangélikusoknak rendezett egyházi bíróságaik nem voltak s házassági ügyeikben addig is polgári bíróságok jártak

el és pedig a II. József császár rendelete szerint, mely velük szemben az 1791. XXVI. tcz. által hatályban tartatott fenn. Ez a kivételes intézkedés — mely különben is, mint minden kivétel, szorosán magyarázandó — az unitáriusokra annál kevésbé terjeszthető ki, mivel az unitáriusok rendezett egyházi bíróságokkal bírnak, a József-féle utasítás rájuk nézve sohasem volt kötelező s így a polgári törvényszékek kihirdetett anyagi és alaki jog hiányában unitárius hitelvek szerint nem ítélnének s ekkép az unitáriusok az 1868. 48. tcz. 1-ában foglalt jogokat nem élvezhetnék.

Nem gyökerezik törvényben az unitáriusokra vonatkozólag szerzőnek azon állítása, hogy vegyes házassági válóperekre nézve a birói illetékességet a feleknek a válóper megindításakor lakása határozza meg, s hogy házassági válóperekben a birói illetékességre nézve a fél lakhelye az irányadó.

Az 1868. 48. tczikkre (a vegyes házassági válóperekre nézve) hiába hivatkozik, mert alaki (lakhely szerinti) illetőség megállapításról annak sem 1., sem 2. §-ában nincs szó, s minthogy az 1868. 54. tcz. 36. §-a is csak a világi törvényszékek alaki illetőségét szabályozta, kétségtelen, hogy a házassági válóperekben anyagi hatáskörrel bíró egyházi törvényszékek alaki illetékességét saját egyházi törvényeik állapítják meg.

S ha e szerint az unitáriusoknak autonomiájukból folyólag jognak van a házassági válóperekben a birói illetőséget szabályozni, s ha saját egyházi törvényeik, melyek e részben — épen mint a róm. katolikusoké — állami törvény erejével bírnak, az illetőséget alperesnek egyházköri tartozandósága szerint állapítják meg, szerző a fennálló törvényekkel homlokegyenest ellenkezően állítja, hogy az illetékességet a magyarországi unitáriusok válóperében az alperes lakhelye vagy az utolsó együttlakás szabályozza.

Merőben alaptalanul és rosszakaratulag vádolja tehát szerző az unitáriusokat, hogy a házasságot felbontják per nélkül és az ellenfél meghallgatása nélkül, s hogy területi hatáskörüket jogellenesen terjesztik ki a Királyhágontúli részekre.

Eszünkbe jut, a mit szerző Lippay György esztergomi primásról mond: „A midőn azonban Lippay György esztergomi primás a protestánsokat azzal vádolja, hogy mindennap törvényeiket változtatják és egészen önkényszerűleg járnak el házassági bírászkodásukban, nem szabad felejtenuk, hogy ezt az ellenfél mondja azon czélból, hogy a protestánsokat bírászkodási joguktól megfoszsza.“

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CIV.

UNITÁRIUS HALOTTAK ÉS TEMETÉSEK.*)

(1646—1667.)

1646. aug. 29. Nemz. Rázmány Pétert temetik; Tiszt. Boemus ur tartott német predikációt; én (t. i. Désfalvi Miklós isk. főnök) magyar szónoklatot (I. 267. l.)

1646. szept. 8. Nemzt. Varsolczy István ur, Erdély éber directora meghal; 9-én eltemetik, prédikált tiszt. püspök szt.-györgyi Beke Dániel, magyar szónoklatot tartott Clar rector Dálnoki Mihály I. 268. l. A diákságnak testált 30 frtot (u. o. 270. l.)

1646. oct. 4. Toroczkai Sámuel meghalt.

1646. oct. 4. Fejér János temetésére Iklódra mentünk, én szabad magyar szónoklatot Ilyefalvi Péter pd. kötött magyar szónoklatot tartani. — Visszajöttünk 6-án.

1646. nov. 4. Nemzt. Toroczkai László urat temetik Toroczkón; predikatiót mondtak: tiszt. Supérintendens és Dálnoki István urak. Szónoklatot tiszt. Dálnoki János (toroczkói pap) magyart, én, (t. i. Désfalvi Miklós isk. főnök), pd. latint. (I. 269. l.)

1646. nov. 3. Craiczár Ferencz kegyesemlékü urat temetik. Prédikált Clariss. rector Dálnoki Mihály, tiszt. Szentmártoni János ur magyar szónoklatot tartott (u. o.)

1646. Decz. 24. Özv. Hunyadi Andrásné a két Coetusnak testált 10 frtot, jöllehet Cálvinista volt (u. o.)

1647. ápril 14. Hoffmann Thimotheus, a mi iskolánk kegyes és szorgalmas tanárát eltemetik; prédikatiót tartott tiszt. Boemus János ur, latin szónoklatot Clar. Arkosi Benedek tanár ur, magyart pedig én, (t. i. az isk. főnök. Désfalvi V. Miklós¹⁾ I. 272. l.

1648. ápril 25. Claris. Dálnoki Mihály ur meghal; 28-án a már néhai tiszt. és Clar. Dálnoki Mihály urat, a ki a kolozsvári nagyobb

*) Folytatása a CI. sz. a. közleménynek (f. évi folyam 153. l.)

¹⁾ Désfalvi Miklós senior 1647. ápril 30-án Tordára ment rectornak. — Ezután nem volt senior egész 1648. május 23-ig, a mikor megválasztott Musnai György, a ki a bejegyzéseket azonban már 1648. mártius 8-án megkezdte. E szerint 1647. máj 1-től 1648. marc. 8-ig semmi sincs feljegyezve s üres hely sincs hagyva.

iskolában 10 évig volt vigyázó rector, nagy halotti tisztességgel eltemetik, a kinek tisztességére predikációt tartott Clar. superint. Szentgyörgyi Beke Dániel ur, szónoklatot Clar. Dálnoki János ur; latin szónoklatot külvárosi rector Kereszturi Demeter, kötött szónoklatot Solymosi Boldizsár (I. 274. l.)

1648. máj. 2. Tiszt. superint. szt.-györgyi Beke Dániel ur a kántorral és 6 diákkal Toroczkó-Szent-Györgyre utazott a Nemzt. Toroczkai István ur temetésére. (I. 274. l.)

1648. máj. 11. Hédervári Mihályné, minden szűkölködő diák anyja, Istenben elnyúgván, mindkét nemzetbeli diákságnak, a szentpéteri diákokkal közösen testált 10 frtot, melyet azonnal át is adtam.²⁾ (I. 274. l.)

1651. máj. 23. A tiszt. püspök ur („episcopus“) a Cantorral, Kőrispataki Péterrel Iklódra utazik, hazajött 26 án Iklódról, hol özv. Toroczkai Lászlóné leányát temette el. (II. 48. l.)

1651. aug. 20. Suki Pál egyetlen fiának, Pálnak temetésére Zsukra mentünk: én (t. i. a senior Kőrispataki B. László) a Cantor ur; Árkosi István és Kőröspataki Péter. Magyar szónoklatot tartott Bölöni György Collaborator; prédikációt tiszt. Beke Dániel superint. ur. Egy gyermek néhány verset szavalt. Adtak 4 frtot. (II. 57. l.)

1651. szept. 27. Hoffmann Pált, jeles ifju gyógyszerészt temetik (40—58. l.).

1651. oct. 31. A Toldalagi Gábor egyetlen fia temetésére Iklódra mentünk a mult héten: a tiszt. superint ur, a Cantor és én. A tiszt. superint ur predikált, én pd. magyar szónoklatot akartam tartani, de mivel a helybeli lelkész Harasztosi ur beszédem egy részét elmondta, én nem szónokoltam, mind a mellett a nzs. ur adott 1 tallért, a tiszt. szuperint. ur kapott egy imperialis tallért; hazajöttünk szerdán. (II. 60. l.)

1651. oct. 28. Beke Pál leánya közép-utczából temettetik, adtak 1 frt 10 drt. (II. 60.)

1651. novemb. 27. Seres (v. Szörös?) Tamás jeles ifjut temetik. Jelen voltak a külvárosi diákok is a verselőkkel. Adtak 1 frt 20 drt. (II. 61. l.) A nagyobb iskolabeli deákoknak testált 20 frtot, a szt.-péteri isk.-nak 15 frtot, a tordai iskolának 15 frtot, melyeket Auner Gábor kifizetett 1652. jan 25-én. (II. 64. l.)

1652. január 20. Teokeoly János Kolozsvár jeles és okos főbirája meghal, — 22-én temették; a diákoknak adtak 1 frt 30 drt. (II. 64. l.)

²⁾ A fasc. rer. Scholast. I. végződik 1848. junius 26-án. (275 l.)

A fasc. II. 1—46. lapjain átírva vannak a fasc. I-ből a nevezetesebb határozatok, büntetések. Az események s a illetőleg a napló kezdődik a 47. lapon 1651. máj. 23-án Árkosi Tegző Benedek senior által.

E szerint 1648. jun. 27-től 1651. máj. 23-ig nincs semmi napló.

(NB 1651. mart. 21. Jármí Ferencz váradí vicekapitány temettetett a nagy templomba; halotti beszédet mondott Baumgarten B. Lásd. Uzoni Hist. Eccl. II. 760. l.)

1652. jan. 21. Nekkel György szász, a mult 1651. évben Kolozsvár főbírája a szászok részéről, — meghal s 23 án eltemették. (II. 64.)

1652. szept. 1. Csombordi Márton kolozsi pap meghal. (II. 70.)

1653. jun. 7. Maxai Mihály secundanus (diák) meghal, — 8-án eltemetik, jelenlétén rokona Sárdi János (II. 74.)

1653. aug. 6. A tekintetes és nztes Bethlen Ferencz ur temetési tisztességére Keresdre utaztak a tisztt. és Clariss. urak. Velök mentek Pokai György, Gálfalvi János, Ádámosi János, Miklósvári Imre, Dersi Bazil, Ajtai Sámuel, Szentmártoni András és Csehi Márton. (II. 75. 1.)

Hazajöttek 14-én. Adtak 300 frtot, melyből nekünk (t. i. a diákoknak, a kik nem voltak a temetésre) jutott 12 frt⁹⁾ (II. 76. 1.)

1653. nov. 1. A nzts Suki Ferencz ur leánya temetésére Sukra ment a tisztt. püspök ur (Episcopus⁴⁾). Vele mentek Magyarosi István, Ádámosi János, Szentpáli István és Kálnoki Bazil diákok is, a kik a saját illetéköket kivévén, a Coetusnak hoztak 2 f 52 drt s hazajöttek 3-án (II. 79. 1.)

1654. febr. 24. A tisztt. superintendens ur, Claris. Dálnoki Lőrincz urral, a Cantorral és 5 diákkal Szamosfalvára ment. II. 84. (NB. Bizonyosan temetni mentek, de a senior elfeledte bejegyezni, kinek a temetésére, valamelyik Gyerőfi vagy Toldalagi családtagnak kellett lenni.

1654. mart. 3. Huszár Pétert, a város elsőrendü polgárát temették, a hol a tisztt. püspök ur tartott predikációt; oratio nem volt; a diákoknak a versekért adtak 4 frtot, a temetésért a szokásos 1 frt 10 drt (II. 84. 1.)

1654. ápril 11. Tisztt. Dálnoki János urat, a kolozsvári ekkla papját nagy ünnepélyvel eltemetik. A tisztt. superintendens ur tartott predikációt; Claris. Járai János ur latin, Solymosi ur magyar szónoklatot. (II. 86. 1.)

1654. ápril 19. Nmzts. Gyerőffi János urat nagy pompával s a nemesség és kolozsvári polgárság nagyszámu jelenlétében eltemették, a mikor is predikációt tartott a tisztt. superintendens (Beke Dániel) ur és tisztt. Désfalvi Miklós ur; szónoklatot tartottak a Claris. rector ur (Baumgarten Bálint) és Solymosi ur. A temetés után minket (t. i. a diákságot) nem hívtak meg az asztalhoz s így éhesen tértünk vissza (II. 86. 1.); ápr. 20 án már özv. Gyerőffinétől hoztak a poetáknak 3 frt, a diákoknak pd 6 frtot. (II. 87. 1.)

⁹⁾ Bethlen Ferencz, kitől származnak a mai Bethlenek; az unitár. egyház legbuzgóbb és legáldozatkészebb tagjai közé tartozott. Fiai: Farkas, Gergely és Elek az unitáriusok kolozsvári főgymnasiumában tanultak, még atyjok halála után is; csak később léptek át az unitár. egyházból a ref. egyházba, anyjok s főleg gyámjok Bethlen János — a cancellár — befolyása következtében.

Az isk. anyakönyvben következő feljegyzés olvasható 1654. mart. 9-ről: „Nobiles secundani orationem habuerunt Volfgangus Bethlen, Gregorius Bethlen, Stephanus Daniel, Johannes Horváth et patritius Johannes Pellionis. Hic adversariorum personam induens habuit orationem de Trinitate, Caeteri vero contra de uno Deo Patre declamatio coram Reverendis ac Clarissimis viris nec non frequenti Amplissimorum virorum Conventu. est factu⁴⁾. (II. 84. 1.)

1654. ápril 20. Nzts Varsoczi János ur számos polgároktól és trombiták harsogásától kísérve (tubarum Clangore) eltemették; predikációt tartott a tisz. superintendens (Beke Dániel) ur, szónoklatot pd Clariss. Járai, a Cantor halotti éneket, egy gyermek verseket énekelt. Hoztak a temetésért 2 f 49 drt, a poetáknak fejenként 68 drt. (II. 87. l.)

1654. sept. 28. Lengyel András calvinista kereskedő, a kit az oláhok öltek meg, kísérve nagy sokaságtól és trombiták harsogásától, a mi eddig csak nemesek temetésénél volt szokásban, eltemetik. (II. 92. l.)

1654. oct. 9. Azok az oláhok, a kik Lengyel Andrást megölték, kegyetlenül kivégeztetnek. (II. 92. l.)

1654. dec. 4. Nzts. Angyalos István ur meghal.⁴⁾ (II. 94. l.)

1655. január 5. A nzts Toldalaghi Gábor ur fia temetésére Iklódra vitettünk én magam (Szentmártoni V. István), a Cantor ur, Jenei Tamás, Pécsi András, Magyarosi István, Miklósvári Imre és a külvárosi rector. Az itteni papok közül egy sem volt jelen, mert a tisz. superint. ur beteg volt. A háznál prédikált tisz. Désfalvi ur (iklódi pap), a temetőben Harasztosi ur (kolosi pap); Magyarosi István pd magyar szónoklatot mondott. A diákoknak adtak 5 frot, melyből illetményöket kivévén, a diáki caetusnak maradt 3 fit 6 dr. (II. 95. l.)

1655. febr. 17. Pákai András, a tanuló ifjuság maecenasusa temetik. (II. 96. l.)

1655. aug. 15. Tiszt. és Claris. Francus Ádám sylesiai Freistadtból való, Kolozsvár városában az unitár. ekkla plébánusa, valamint az Isten igéjének fáradhatatlan hirdetője s a kegyes lelkeknek hí pásztora, egy évig tartó gyomorbajtól kineztatva (post annum morbi Cholici Cruciatu) reggeli 5 óraker buzóg lelkét visszaadta Istennek, kit mindig szomjuhozott, életének 59. évében.

Aug. 18-án mindkét felekezetű (t. i. unitár. és ref.) városi tanács és sok mások jelenlétében eltemetik; ezt megelőzőleg a nagy templomba vitetett és tisz. Rávius másképp Szőrös Mátyás ur tartott szász, tisz. Járai János ur magyar predikációt.

Ugyanott két szónoklat tartatott; Claris. Pauli István ur, ezen gymnasium tanára, tartott latin szónoklatot egész élete folyamáról; Árkosi Ferencz ur, a tordai iskola rectora pedig magyar szónoklatot. Ezek megtörténvén, a test a temetőbe vitetett és eltemettetett. (II. 105. l.)

1655. aug. 16. A kegyes emlékü Pákai András özvegye adott 10 frot, melyet az említett pátronus testált a magyar diákoknak, midőn életének csaknem szélén állott. (II. 105. l.)

⁴⁾ Első nejét Péchy Juditot 1641. sept. 16-án temették Fintaházán. Halter Gábor naplója. Erd. történ. adatok IV. köt. 72. l. Második neje volt erceei Toldalagi Judit, kit 1642. dec. 1-én vett el Koronkában (l. u. o. 80. l.), a ki a fia gyermekeit is róm. kath.-sá nevelte. Horváth Kozma napló Történ. Kalászok 5. l.

1655. sept. 2. Benkő Bálintnak, a nzts és circumspectus férfiuok felesége Conrád Borbára eltemettetik. A háznál prédikált tisz. Baumgarten Bálint ur, a prédikáció végeztével a magyar diákok énekeltek, ezután Árkosi Benedek lector tartott magyar szónoklatot s a magyar és szász diákok felváltva énekelvén, a test a temetőbe vitetett. Adtak 1 f 10 drt. (II. 105. l.)

1655. sept. 20. Szamarius Ferencz ur, a jeles férfi meghalván, 22-én temettetik. (II. 105. l.)

1655. dec. 9. Brozer Péter monostor-utczából temettetik (II. 107. l.)

1656. jan. 9. Csanádi István ur (generosus ac circumspectus) eltemettetik; adtak 1 f 10 drt. (II. 108. l.)

1656. jan. 27. Tiszt. Vadászi György ur, a zsuki ekkla papja meghal. (II. 109. l.)

1656. mart. 1. Vargyasi Jakab, a kolozsvári magyar unitárius ekkla kántora, „vir morum integritate praestantissimus variisque animi dotibus celeberrimus“ súlyos betegség után meghal. Eltemettetik 3-án, predikált a tisz. plébános ur (Járai János). (II. 110 l.)

1656. mart. 2. Özv. Néb Mártonné magyar-utczából temettetik; adtak 1 f 10 drt.⁵⁾

1656. oct. 24. A tisz. püspök ur (Beke Dániel) Bágyonba utazik a tisz. és tudós Szentgyörgyi Simon ur temetésére, 26 án jött haza. (II. 121. l.)

1656. dec. 3. Tiszt. Kőkösi János ur neje eltemettetik. (II. 122. l.)⁶⁾

1657. jan. 31. Nzts Görögh Györgyné 28 éves korában meghal. (II. 123. l.)

1657. febr. 25. A néhai kegyes emlékü Balogh János özvegye eltemettetik, nekünk és a külvárosi diákoknak testált 50 frtot. (II. 124. l.)

1658. febr. 8. Néhai nzts. Thoroczka Zsigmond ur temetésére mennek a tisz. püspök ur (Beke Dániel), excellent. (értsd dr.) Rákosi Boldizsár ur, Claris. Pauli István ur, a Cantor (Csehi Márton), Dobolyi János, Árkosi Bálint. A versiróknak hoztak 10 frtot, a coetusnak 2 frt.⁷⁾ (II. 149. l.)

1658. febr. 12. Göts Kata jeles asszonyt temetik; fizettek 1 f 50 drt (II. 149. l.)

1658. mart. 7. Dálnoki János 16 éves nagyreményü és jeles tanuló eltemettetik.

1659. mart. 4. A nzts. Petkiné⁸⁾ temetéséről a mely pénzt Dobolyi és Karácsonfalvi (diákok) hoztak, annak 3-ad részét nekik kiadják. (II. 141. l.)

1659. aug. 25. A nzts Pápai György ur temetéséről Járából, a kit a tolvajok öltek meg, hoztak nekünk 3 f 44 drt; nekem (Bi-

⁵⁾ 1656. ápril 8-tól october 12-ig, vagyis 111—120. lapok, tehát 5 levél ki van szakadva és el van veszve.

⁶⁾ 1657. ápril és máj. csak eleje van meg, nagyobbbrése a 125/26. levélnek ki van szakadva, a 127, 28. oldalak (1 levél) pd egészen el van veszve, ki lévén szakadva.

⁷⁾ Fiait neje: Bánfi Anna ref.-nek nevelte.

⁸⁾ Valószínűleg Petki Istvánné, Sükösd Erzsébet.

tai Pál seniornak) még külön a magyar halotti versekért adtak egy tallért. (II. 153. l.)⁹⁾

1660. aug. 21. Nzts Cseh István ur Rödről a tolvajoktól megsebesítettén, meghal és eltemetetik; adtak 1 f 10 drt. 162. l.

1660. sept. 30. Nzts Dániel Ferencz ur (vargyasi) („Udvarhelyszék főkirálybírája és az ország törvényes táblájának hites assessora“) nagy ünnepélyességgel temetetik; a háznál predikált tiszt. Szentmártoni Bálint ur; a templomban tiszt. Járai János plébános ur, ugyanitt szónoklatot tartott Claris. rector Baumgarten Bálint. A diákoknak adtak 25 frtot.

1660. oct. 3. Nzts Dániel Ferencz ur a Várad melletti török táborban betegséget kapván, meghal és ünnepélyesen eltemetik, mely temetésből kaptunk 25 frt. Ez a pénz elosztatott nov. 4 én, mikor is az egész részeselek kaptak 92 drt, a poéták (t. i. a kik verset irtak) személyes illetéköken kívül fejenként még 70 drt.¹⁰⁾ (II. 163. l.)

1661. Ez évben — főleg a nyári hónapokban — nagy pestis volt Kolozsvártt.¹¹⁾

1661. febr. 9. Szebeni Keresztély, szász nemzetbeli Collaborator (köztanító) 28 éves „pestilentialis febre Correptus“ az urban csendesen kimult, a kit a boldog feltámadás reményével eltemettünk. (II. 168. l.)

1661. márc. 14. Már néhai tiszt. Beke Dániel ur az egy atya Istent és az ő fiát, a Jézus Krisztust és a szentlelket hívő ekklák püspöke, hosszas betegségtől kimerülve, és meghal és ünnepélyesen eltemetetik. (II. 169. l.)

1661. ápril. 19. Árkosi Ferencz, szt.-péteri rector, sok tudományban jártas ifju, egy egész évig gyomorbetegségben szenvedve és kimerülve, meghalás eltemetetik. (II. 170. l.)

1661. máj. 16. Három mendicáns „febris pestilentialis Correpti“ eltemetetik.

1661. máj. 18. Ujgyházy Péter szász nemzetbeli jeles diák a veteránusok közül pestisben meghal és temetik; hasonlólag egy mendicans.

1661. jun. 2. Árkosi Tamás diák pestisben meghal.

1661. jun. 2. Már néhai tiszt. és Claris. Járai János plébános és püspök, „lue pestilentialis 5 diebus Conflictatus animam pro ecclesia pie gementi deo [cui vixit] Commendavit, reliquens nobis perpetuum sui desiderium“ (II. 173. l.)

⁹⁾ 1659. martiustól jul. 19-ig hiányzik; már mikor bekötötték eredetileg. akkor sem volt meg, a mint a számozásból kitünik, mert 152. lap után mindjárt 153. sz. következik, holott a hónap febr. 3. után a 153. lapon jul. 19. következik. Előbb a 141. lapon 1659. jan. és mart.-ról van még kevés bejegyzés.

¹⁰⁾ Ugy kell lenni, hogy a 25 frtot oct. 3-án küldték s a senior ezért irta be a temetést másodszer.

¹¹⁾ Az unitár. belső emberek közül ez évben elhalt két püspök: Beke Dániel és Járai János; három pap: Rav Mátyás, szász unitár. pap; Kükesi János magyar és Szedliczki Pál, lengyel unitár. pap; négy tanár: dr. Dálnoki Lőrincz, a ki hires orvos is volt, Árkosi Benedek, Árkosi Ferencz és Enyedi.

1661. jun. 25. A lengyel testvérek papja (Szedliczki Pál) pestisben meghal. (175. l.)

1661. jun. 27. A szász nemzet Cantora pestisben meghal.

1661. jul. 18. A szász nemzetbeli Collaborátor pestisben meghal. (178. l.)

1661. jul. 18. Enyedi János tudós ifju, a nagyobb iskolában lector s jelenleg a szt.-péteri iskola rectora pestisben meghal.

1661. aug. 20. Linczegn János ur, városi tanácsos, (amplissimus Dnus.) pestisben meghalván, temettetik. (II. 181. l.)

1661. aug. 25. Tiszt. és Clar. Dálnoki Lőrincz hosszas betegség után meghal és eltemettetik. Az egyházfi adott 2 frt 20 drt. (II. 181 l.)

1661. okt. 5. A pestis szünni kezdett, miután a magyardiákok, a kik a pestis alatt szolgáltak, körülbelül 400-dt temettek. Ehez a csapáshoz járult a tatárok szomorú jövetele, a kiknek az én hugom is zsákmányúl esett. A tatárok ellen 1000 német helyzetetett ezen városba őrizetül. (II. 182. l.)¹²⁾

(1661. okt. 29. „Funus Generale ex D. Paulo Göcs fl. 1. dr. 10“. II. 183. l.)?

1662. nov. 7. Ez időben van 7 magyar és 2 szász diák, a mely kevés többit nem volt. (II. 190. l.)

A magyarok következők voltak: Bágyoni Péter, Gyepesi György, Hévízi Tamás, Karácsonfalvi János, Patakfalvi Mihály, Sárdi Mihály és Sztmártoni János¹³⁾ (II. 191.)

1664. márcz. 28. Tiszt. Kükési János ur, a kolozsvári magyar (unitár) ekkla. Concionatora meghal. (II. 200. l.)

1664. ápr. 25. Nzts. Stentzel Ferenczné, Czianádi Sára asszony eltemettetik; adtak 1 frt 50 drt.

1664. aug. 18. Valcher Sándor gyógyszerész meghal. (II. 203. l.)

1664. decz. 21. A felséges és nagyságos fejedelem, Apaffi Mihály kisebb fla, Apaffi György csecsemő meghalván, nagy ünnepélylyel, a nemesek és polgárok nagy számától kísérvé, behozatik, mindenütt czimerek lévén aggatva és a Calvinisták templomába temetik. Prédikált tiszt. Veresmarti ur, a Calvinisták püspöke, magyar oratiót mondott a nagyenyedi colleg. alumnusa (a név kimaradt.) A kíséretben mi is jelen voltunk, de nem énekeltünk s nem is adtak semmit.

1664. decz. 23. Apaffi M. fejedelem és a fejedelemasszony Bornemissza Anna idejöttek. Talán csudálkozik valaki, hogy ezelőtt 3 nappal fiok temetésén mért nem voltak jelen? Ezt nem engedte a fejedelmi méltóság. (II. 265. l.)

1665. január 17. Özv. Gyulai Mártonné Geots Sára jóemlékü patrona temettetik. Adtak 8 frtot. (II. 206. l.)

A mely 8 frtot néhai Gyulainé testált volt nzts. Toldalagi And-

¹²⁾ A pestis a következő 1662. évben is tartott aug. végeig s naponta 5—6-ot temettek.

¹³⁾ 1662. és 1663-ban általában keveset jegyzett a Senior. A néhány temetés is csak általában említették név nélkül.

rás ur kifizette június 13-án, melyből fejenként jutott 8 drt. (210. l.)
(Toldalagi András máj. 13-án vette el Göts Sárát, a kegyes emlékü Göts Pál leányát. (III. 209. l.)

(Özv. Göts Pálnét veszi Stentzel Imre, homman a lakadalmi cantálok hoztak 6 frt 18 drt. (II. 211. l.), a mendicansok hoztak 1 frt 15 drt. s mi is gazdagon megvendéeltettünk.

1665. febr. 9. A tiszt. püspök ur, tiszt. Pauli István urral, a Cantorral és Sztmártoni János diákkal, Kövendre utazik; 13-án jöttek hazá. (II. 207. l.)

1665. aug. 1. Özv. Stentzel Ferenczné, eltemettetik. (II. 212. l.)

1665. szept. 11. Enyedi György szöcs közép utczából temetetik. (II. 112. l.)

1666. szept. 1. Ébeni István kolozsvári főkapitány meghal. (II. 251. l.) Eltemettetik nagy ünnepélylyel octob. 12-én. (II. 252. l.)

1666. oct. 11. A felséges fejedelem (Illustrissimi Principis) fia Apaffi Gergely jó indulatu és nagyreményü gyermek itt a városban meghal. (II. 232. l.)

1666. nov. 28. A felséges fejedelem fia: Apaffi Gergely nagy ünnepélyességgel s a mágnások, polgárok és katonák nagy számu jelenlétében eltemettetik, mely ünnepély 3 óráig tartott. (II. 233. l.)

1667. febr. 7. A tiszt. püspök ur leánya közép-utczából temetetik. (II. 236. l.)

1667. márcz. 18. Hincs Mihály testált a száz diákokkal együtt 3 frt. (II. 236. l.)

1667. ápr. 2. A tiszt. és Claris. plébánus (Baumgarten Bálint) már néhai neje eltemettetik, a hol prédikációt tartott a tiszt. püspök ur („Episcopus“) — szónoklatot Clariss. Lacovius ur (II. 257. l.)

1667. ápril. 9. Néhai tiszt. és Clar. Dálnoki Mihály özvegye meghal és eltemetik; a magyar diákoknak testált 8 frtot; miből jutott fejenként 44 drt. (II. 257. l.)

1667. jun. 28. A Szilvási Boldizsár ur fiacskája temetésére Mocsra utazott a tiszt. püspök ur (Konecz Boldizsár), a Cantorral s Árkosi Samu és Uzoni István diákokkal 30-án hazajöttek és hoztak 10 frt. 34 drt. (II. 239.)

1667. aug. 23. Néhai nzts. Varsoczi István felesége temetetik. — A diákoknak testált 24 frtot, melyből jutott fejenként 90 dr. (II. 240. l.)

1667. aug. 25. Néhai tiszt. tudós Járai János leánya temetetik. (u. o.)

1667. aug. 28. Tiszt. tudós Solymosi (Konecz) Boldizsár unitár. püspök fia temetetik. (u. o.)

Közli: BENCZÉDI GERGELY.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1886. július 31.

(A lutheránusok papi gyűlései. — A theologiai társulat jun. 22-ki ülése. — Hugo V. hátrahagyott művei: A sátán vége. (La fin de Satan.) — A halottak: Cunitz A. E.)

Szerkesztő ur!

Mult levelemben megemlékeztem a vallási társulatok évi gyűléseiről. Most kiegészítésül a lutheránusok lelkészi conferentiájáról írok önnek. Talán már késő is most arra visszatérni, de úgy vélem, hogy a tárgy megérdemli a fáradságot és folyóiratuk olvasóit érdekelni fogja. Már figyelemreméltó az is, hogy e conferentiák, ámbár tagjai mind orthodox lelkészek, felekezeti különbség nélkül mindenkinek nyitva voltak. S annál figyelemreméltóbb, mert ebben a gyűlésben, hol lutheránusok, reformátusok, szabadelvű egyházak képviselői és baptista lelkészek voltak jelen, a legkomolyabb tárgyak fellett való heves vitatkozásokban is meg lón tartva az illő hang. Luther szelleme, úgy látszik, sokkal szabadabb elvű és türelmesebb, mint a Kálviné. S valóban a történelem is ezt mutatja.

Bármiként legyen, az első napot a gyűlés egy gyorsan irt, de mindamelllett igen érdekes felolvasásnak szentelte, melyet Matter ur, ki a párisi theologiai facultáson a dogmának volt korábban tanára, „A természeti vallásnak a kereszténységre való vonatkozásairól“ tartott. Matter ur mindenekelőtt mentegette magát, hogy nem volt annyi ideje, mennyit egy ily fontos és mély tárgy kidolgozása igényelt volna. De e mentegetőzésre alig volt szükség, mert ha munkája nem is volt egészen kimerítő, de magában foglalta mindazt, a mi szükséges, és pedig tiszta, világos, meggyőző, sőt megkapó nyelven. Megkülönbözteti az emberrel vele született természeti vallást, azaz a vallásos érzelmet, melyet minden ember magával hoz a világra, attól, mit természeti vallás alatt a 18-ik száz bölcselői értettek. És joggal, mert az angol bölcsészek ugynevezett természeti vallása, valamint a Voltairé és a Rousseaué távol áll attól, hogy természeti legyen. Azok mind bölcsészeti-vallási rendszerek, melyeket miveletlen ember sohasem tudott volna megalkotni. És azokat egyjelentőségűeknek venni azzal, mit történelmileg értünk „a természeti vallás“ kifejezés alatt, a legnagyobb tévedés lenne. Ezáltal az emberrel vele született vallásos érzés jelentését semmisítenők meg és a természeti vallás úgy tünnek fel az emberre nézve, mint csupán szerzett valami. Ezt a különbséget igen

szépen világosította meg a felolvasó. Legfennebb annyiban lehetne kifogásolni, hogy tárgyalása igen rövid volt, de hosszabbra nem terjeszkedhetett a kiszabott idő miatt. Hanem a mi engem illet, én különösen azt sajnálom, hogy nem állott meg egy lényeges pontnál. A 18-ik száz esztendő bölcseleinek természeti vallása, mely végre is nem egyéb, mint rendszeresített s finomított deismus, főleg az angol protestantismus türelmetlen és fanatikus dogmatismusának volt a visszahatása, s aztán némileg a francia protestantismus ridegségének, s különösen a katolikusok fanatismusának. Voltaire fegyvert kovácsolt belőle, melyet esze mellett is nem mindig tudott ügyesen használni. Rousseau bizonyos értelemben ügyesebb volt. De mindez már rég elfelejtett dolog. Ujabbán nálunk Jules Simon próbálta a deismust újra feleleveníteni. Könyve kellemes olvasmány, de üres s nem is idézett elé nagyobb hatást, mondhatni észrevétlen maradt.

A mit természeti vallásnak nevezünk, éppen semmi hasonlóságra sincs ezekhez a tudós utándolgozásokhoz (elucubrations). A természeti vallás az emberrel vele született vallásos érzés, melyet mindenütt és minden embernél meg lehet találni, s mely az embert arra vezeti, hogy egy magánál fensőbb valakit vagy valamit megismerjen. Az annak a szép és termékeny eszmének a kinyilvánítása, hogy Isten az embert a maga képére teremtette. Aza bennünk levő lelkiismeret, az ember szellemi természetének öntevékenysége, Istenhez törekvés, a Jézus szavai szerint a világosság, mely az embert, mint a világra jön, megvilágosítja. És itt lehet látni, hogy minő vonatkozásai vannak a természeti vallásnak a kereszténységre. A természeti vallás az alap és a kiinduló pont. S az ember érteni tudja, hogyha az egyik egyházi atya, ha nem családomb Tertullian, az emberi lélekről általában így nyilatkozhatott: „anima naturaliter christiana.“ Ebben úgy hiszem a felolvasó gondolatát fejeztem ki, mert munkája második részét éppen arra szentelte, hogy megmutassa, hogy a keresztény prédikációk és védbeszédek mennyit merítettek eme benső vallásos adományból, mint a keresztény tan alapjából, mely tan annak csak megtisztítása, kifejtése és a léleknek újra az igaz Istenhez vezetése, ki után Pál apostol szerint az egész emberiség vágyakozik.

A természeti vallás és a keresztény vallás mint elv sem különböznek egymástól. S Matter ur erre aztán azt kérdi, miért hogy a természeti vallás nem volt elégséges az emberiségnek? Vagy ha inkább tetszik, miért hogy az ember nem tudta saját erejéből ezeket az első alapelveket oly magasságra emelni, hogy az igaz Istent, az Atyát fölélje, a kit Jézus ismertetett meg és tanított szeretni. Az ember esete, büne volt az, feleli Matter ur, mi megakadályozta a föl-emelkedésben és szükségessé tette Jézus Krisztus szabadtását. E nélkül a bűneset nélkül elégséges lett volna a természeti vallás, s majd egy napon, midőn az emberiség egészen kereszténynyé lesz, midőn — Pál apostollal szólva — Isten lesz mindenekben minden, a természeti vallás és a kereszténység egy és ugyanazon dolog lesznek.

Megvallom, hogy e pontra sok ellenvetést szeretnék tenni, mert

nekem úgy tetszik, hogy itt felvilágosításra van szükség. Mindenekelőtt Matter ur egészen figyelmen kívül hagyta, hogy mi lett volna az emberből, ha az erkölcsi törvényt meg nem sérti. Ez a pont az, hol Augustinus a bűnesetet „felix culpa“-nak nevezhette. Megengedem, hogy egy napon, mikor a kereszténység a szívnek és lelkiismeretnek általános törvénye lesz, a természeti vallás vele összeolvadhat, de azt sem lehet tagadni, hogy az akkor teljesen a kereszténység által átalakított természeti vallás leend. Következőleg más valami, mint a mit természeti vallás alatt mostani ismereteink szerint értünk. De kiléptem szerepkörömből; felejttem, hogy feladatomban Matter ur eszméit csak ismertetni és nem bírálatot csinálni. Úgy hiszem eléggé elemeztem munkáját arra nézve, hogy szellemét megismertessem. Felolvasását rokonszenvvel fogadták és sokan siettek üdvözlésére. Felolvasására egy lelkész és egy szabadelvű református világi tettek kritikus észrevételeket.

Matter ur, ki az orthodox párthoz tartozik, egyike a legnagyobb szívű és legszeretetre méltóbb embereknek. Egy valódi és rokonszenves tudós. Fia Matter Jakabnak, ki sokáig az egyháztörténelemnek volt a tanára a Strassburgi egyetemen s a ki egy igen kitűnő munkát írt a Gnosticisusról (1840). Ő azonkívül, hogy számos theologiai munkát adott ki, több francia és német folyóiratba, s ezek közt a Herzog Real-Encyclopediájába dolgozott értékes cikkeket.

A lutheranusok conferentiája hátra levő ülésén a gyarmatokban levő francia missiókkal foglalkozott. Braegner ur, a missiók igazgatója Párisban, egy terjedelmes jelentést olvasott fel, mely azonban inkább polemia volt, mint jelentés a missiók működéséről. Ennek a magyarázata az a meghasonlás, mely most a missio-bizottmányban keletkezett. Tudva van, hogy Lessontoban a missiói állomásokat francziák állították fel. De Lessonto ma az angolok kezében van. A bizottmányi tagoknak egy része és a bizottmányon kívül sokan úgy vélekednek, hogy Lessontot át kell engedni az angol missionariusoknak, mivel az angol birtok, és a franczia missionariusokat meg Algirba a kabylok közé, vagy Madagascarba, vagy a franczia Kongóba kell áthozni, hol Brazza ur bizonyára szívesen venné, ha ott protestáns missionariusok és tanítók telepednének le. De a bizottmány többsége, s különösen az igazgató nem osztja e véleményét. S éppen ez a vélemény-különbség az, mi a jelentésben különösen hangsúlyoztatott. Őszintén szólva, a többség amaz álláspontja mellett felhozott indokok, mely szerint inkább angol területen kell a missiói munkát tovább folytatni, mint franczia földön, tényleg nem sokat érnek. A jelentés különben is zavaros volt s az ezt követett vita még zavarosabb, úgy, hogy a gyűlés semmi gyakorlatibb megállapodásra nem tudott jutni s a missiókra nézve marad a statu quo, mi minden tekintetben sajnálatos. Madagascárról nem is szólva, hol a franczia vallásos oktatás képviselői a jézsuiták, mi már magában lealázó a franczia protestantismusra, — avagy nem elég világos-e, hogy azonnal lépéseket kellene tenni arra nézve, hogy

a Kongó-államban Brazza ur óhajának megfelelőleg, protestáns missziók állittassanak föl? Mi Algirt illeti, arra nézve már nem forog fenn annyira az intézkedés szükségessége, mivel ott számos szervezett protestáns egyház van, melyek működésüket tovább kiterjesztve a benszülöttek evangelizálására sokat tehetnek. Általában azt mondhatom, hogy Franciaországnak gyarmatai levén, a francia missziói társulatoknak mindenekelőtt arra kellene törekedniök, hogy e gyarmatok lakosságát evangelizálják, s más nemzetek gyarmatait hagyják azoknak, hogy ott hasonló munkát végezzenek.

Már rég nem irtam önnek a theologiai társulatról, habár ez most is rendszeresen tartja havi üléseit. Nem tartottam mindig tárgyait elég érdekeseknek arra, hogy ismertessem. S ha most a jun. 22-iki üléséről beszélek, azt azért teszem, mert Coquerel E. felolvasása: „A rossz eredete titkáról“ (Le mystère de l'origine du mal) annak különös érdeket kölcsönzött. Nem szándékom e töltör, tiszta, tudományos művet részletesen elemezni, mert az nehéz feladat is lenne; mivel a munka maga is csak összevont elemzése volt ama különböző kísérleteknek, melyek a rossz eredetét megmagyarázni próbálták. E magyarázatok nem oldják meg a kérdést s mindenikök csak oda irányul, hogy a rosszat Istentől származtassa. Sőt Jézus tanításaiban sem találhatni felvilágosítást a rosszról, melyet ő mint világos tényt elfogadott s melytől az embereket az erkölcsi fűnség, a lelkiismereti tisztaság és szentség által igyekezett megszabadítani. S a lelkiismeret, amelyben az erkölcsnek mindig szilárd alapját találjuk, melyet a rossz megmagyarázására alkotott hypothesisek mint-ha megingatni akarnának. Ez utóbbi eszmét különösen sok erélylyel és látható hatással emelte ki Coquerel E. A felolvasását követett érdekes vitában oly nézeteket hoztak a vitatkozók felszínre, melyeket mi már rég elhagyottaknak hittünk. Egy orthodox lelkész egészen a teremtés könyvéig ment vissza, állítván, hogy a rossz magyarázatát csakis egyedül abban találhatni és sehöl egyebütt. Még megjárta volna, hogy ha némi megszorításokat tesz s a teremtés könyvének képies nyelvéről beszél, de nem. Egész komolyan vitatta, hogy az valódi tényeket ad elé. Arra távolról sem gondolt, hogy ezzel a kérdést egy lépéssel sem viszi előre. Magok az orthodoxck közül is némelyek nem osztottak nézetében s mintegy zavarba látszóttak jönni társuk durva anthropomorphismusán.

A Coquerel themája feletti bírálatban volt egy más nézet is melynek bizonyítása hasonlóan némi meglepetést okozott — és ez egy korábbi létben elkövetett hibáról való nézet, mely Platótól származik s melyet ugy gondolom, Origenes is védett, de a mely a kérdés megoldására szintén nem látszik alkalmasnak. Egyébiránt bármely állásponttól vizsgálja az ember a rossz eredete titkát, mindig meglábalhatatlan mélységre bukkan. S a jun. 22-iki ülésen jelenvolt tagoknak, valamint a felolvasónak általános nézete az volt, hogy ily kérdéssel az ember elméletileg foglalkozhatik ugyan, de gyakorlati

haszon nélkül. Erkölcsi és gyakorlati szempontból mi fontossága is van a hogyan t keresni, mely mostani szervezetünk feltételei mellett mindig ki-iklik kezeink közül. Avagy nem az e a főkérdés, hogy a rossz, a bűn létezik és hogy attól törekednünk kell megszabadulni, a mennyire csak tehetjük? Bár mint legyen, a theologiai társulatnak ez az ülése egyike volt ez évben a legérdekesebb üléseknek, ha nem a legérdekesebb.

Őn tudja, hogy Hugo Victor sok kiadatlan munkát hagyott hátra, prózában és versben, melyeket most baráti rendeznek sajtó alá. Két kötet már meg is jelent, az egyik 'ezelőtt néhány hónappal e czim alatt: *Le théâtre en liberté*, a másik májusban: *La fin de Satan*. Az elsőről azért nem irtam önnök, mert az Hugo Victor dicsőségéhez egy szemernyivel sem járult.

S valóban a költő családja és barátai aligha jó szolgálatot tesznek, midőn mindent közreadnak, mi az ő tollából eredt. Én úgy vélem, hogy több belátással kellene eljárniok. Ezért ugyan még nincs veszély, de jelezni akartam azt az eljárást, mit rajtam kívül mások is hibáztatnak. Ugy látszik, hogy a nagy költőnek minden autographiájából mesterművet és bálványt akarnak csinálni, mi már tulzás. Ezzel csak azt érik el, hogy némelyek a mester műveiben hibákat kezdenek felfedezni, mit már jellemében is keresnek. A bírálat most még csak kezdeténél van; még igen korai mindent feltárni s meztelenül állítani oda azt a nagy hitúságot, melylyel Hugo Victor el volt telve. Még néhány év kell ahhoz, hogy a költő műveinek igazi értéke megállíttassék. Azonban sietünk kimondani, hogy bármily bírálatnak vetik is alá, ő mégis e száz év legnagyobb költője marad.

De hogy „*La fin Satan*“ czimű művéről beszéljek, e költeményéről tudva volt, hogy létezik, mert a költő említést tett róla a „*Századok legendája*“ első kiadása előszavában (1857.) Sajnos, hogy azt sohasem végezte be. Mint a költő minden művében, úgy ebben is bizonyos symetriát találunk: egy előszót, a Sátán bűnesetét:

„Négy ezer esztendeje, hogy a mélységbe esett“. És ez a nyitány, ez az előszó vonatkozással van a záradékra: a sátán újra felkelésére. Az előszó után három rész következik, mint a rossz elhaladásának három egymást követő phasisa: a háboru Nimródban személyesítve; a kereszt, mely második résznek hőse a Jézus; s végül a börtön. Ez a harmadik rész azonban sohasem lett megírva. A költemény egy epilogussal végződik: *A kegyelmet nyert Sátánna l*, mely az előszó (A sátán bűnesete) függeléke. Van valami bízár a Sátán újra felkelésében. S főleg a formában: midőn a Sátán a sötét mélységbe esik, egy fehér tollat a szárnyából a par-ton hagy. Ebből a tollból egy angyal lett, kinek egyetlen feladata, hogy a Sátánt bárhogyan is megváltoztassa és megszabadítsa. Ime a forma. Az alap is épp oly különös. A sátány szárnytollából lett angyal, a z a ngyal s z a b a d s á g (*L'ange-Liberté*). Tehát a költő gondolata szerint a szabadságot a sátán állította helyre. De hisz éppa

szabadság az, mi a sátánt elveszítette. Világos, hogy a szabadság magára — in abstracto — nem szabadítás elv. Az csupán fantasmagoria.

A költőnek e művében is, mint más költeményeiben, sok bámulatraméltó, szép részlet van, de vannak benne érthetetlen, fárasztó helyek is. Az előszóban és az első részben a költészetnek azt a sajátos nemét, a jósköltészetet találjuk, melyet ő a Századok legendájában több helyen oly előszeretettel alkalmazott. A költemény legszebb része a második rész: a kereszt. A költő hiven ragaszkodik az evangéliumi elbeszélésekhez s az Olajfák hegyéről, a husvéth-ről, és az Urvacsoráról írott sorai egyszerű, tiszta szépségökkel megragadóak. Csodálatosan érezte az evangélium egyszerű fönségét s minden erőltetés és hatás keresés nélkül bámulatosan adta azt vissza.

Jun. 16-án Strassburgban egy jeles tanár halt meg: Cunitz A. E., ki a strassburgi egyetemen és a prot. seminariumban 48 évig tanított s tagja volt az elsasi egyházkerület consistoriumának. 1836. óta Reussal, a kitünő tanárral együtt igazgatta a theologiai társulatot. Jeles tudós volt, kinek értékét szerénysége csak növelte. Számos kiadott művei közül nevezetesebb: „Történelmi tanulmányok a francia protestáns egyházjog fejlődéséről“. De a mivel nevét Baum H. és Reussal együtt hallhatatlanná tette, az Kalvin összes műveinek nagy kiadása, melyből a 29-ik kötet éppen most jelent meg. Valószínű, hogy a nagy reformator munkáival már nem lesz több teendő azután a gondos, lelkiismeretes munka után, melyet Baum, Reuss és Cunitz mondhatni óriási erőmegfeszítéssel végeztek.

A dolgozó társak közül már kettő meghalt: Baum ezelőtt mintegy tiz évvel, Cunitz meg a jelen évben és Reuss 82 éves. Szerencsére a kiadás nem fog e miatt szenvedni, mert már mindent előkészítettek, semmit sem hagyva a véletlenre.

CHARRUAUD.

AZ ELHUNYTAK EMLÉKEZETE.

ÁRKOSI MÓZES.

(1816—1886.)

A székelyföld egyik szűk völgyében fekvő Bözöd községben ez év elején (január 19-én) hunyt el egy egyszerű — már több év óta tisztességgel nyugalmazott — öreg lelkészünk: bözödi Árkosi Mózes. Nem volt valami történelmi alak, de juttat eszünkbe az ő neve is történelmi eseményeket, melyeket felejtani nem tudunk, melyeknek emléke édes és fájó. Jegyezzük fel azért ez egyszerű férfiú nevét is.

Árkosi Mózes született Bözödön 1816-ban. Atyja volt a vidám kedélyű Árkosi Mihály, előbb sárdi, 1811-től 1857-ig — tehát 47 éven át — a bözödi unitárius egyházközségnek igen szeretett és tisztelt lelkésze és a sz-kereszturi egyházkörnek 22 éven át szintén köztisztelet és szeretetben élt esperese; anyja Koncz Ágnes, ravai pap és esperes Koncz Márton leánya.

Testvérei többen voltak fiúk és leányok, a kik közülök teljes kort értek, mindnyájan tisztos és hasznos állást foglaltak el a társadalomban, de jelenleg még csak az atya után keresztúrköri esperesnek megválasztott s több éven át buzgó ügyszeretettel és erélyvel szolgált s ma már tisztos nyugalomban levő esperes és ravai lelkész: Árkosi Dénes, s Árkosi Rozália pipei volt lelkész Kis Mózes özvegye vannak életben.

Árkosi Mózes tanulását a bözödi népiskolában kezdette, onnan a kereszturi középiskolába s később a kolozsvári főiskolába ment és ott végezte iskolai tanulmányait 20 éves korában. Akkor egyszerre meghívták Csehétfalvára papnak és Nagyajtára iskolamesternek. Ő azon elvből indulva ki: jobb alatt kezdeni és azután lépni fennebb — az iskolamesteri állomást fogadta el Nagyajtán 1836-ban.

Ott vette nőül nagyajtai Darkó Rózáliát, a kivel végig édes viszonyban élt; 1879-ben ragadta el tőle a halál. Gyermekek több is született, de csak két fiút és egy leányt nevelhettek fel, a többit korai halál ragadta el tőlük.

Árkosi Mózes 1843-ban Nagyajtáról Árkosra vitetett iskolamesternek. Ott találta őt a forradalom, a melyben ő is részt vett. Sepsiszent-Györgyön népgyűlés tartatván, azon ő is megjelent. Ott a piacon egy üres hordóból rögtönzött szószékről többen tartottak buzdító beszédeket az összegyűlt néphez. A hazafiai lelkesedés őt is felbuzdítva, fellépett az említett szószékre és ő is buzdító beszédet

tartott, a mire egy sepsi-kőrispataki székely ember azt kiáltá a nép között: „Könnyű a nadrágos uraknak minket buzdítani, hogy menjünk a harcza, de ők nem mennek.“ Ez a felszólamlás Árkosit — mint önérzetes, művelt és hazája ügyeért lelkesülő székely ifjut — szíven találta, s egyszerre feledve hivatalos állását, feledve családját: a közelében felállított nemzeti zászlót megragadta és azonnal felesküdt honvéd katonának, s csakhamar főhadnagyi rangra emeltetve Hild nevű őrnagy zászlóaljában küzdött végig a szabadságharcban.

A szabadságharc bevégződése után Árkosi Mózeset is mint forradalmi tisztet beidézttette az osztrák katonai hatóság Sepsi-Szent-Györgyre s azután Bereczkre is; azonban mivel az őrnagyokon alóli forradalmi tiszteket nem ítelték el, Árkosit is szabadon bocsátották.

Mig Árkosi Mózessel ezek történtek, azalatt az árkosi iskola-mesteri állomás betöltetett, s az Árkosi Mózes családja Nagyajtára a nője rokonilhoz ment, oda ment ő is, de nagyon kevés időre, mert a fiatfalvi papi állomás — Péterfi Józsefnek Fiaftalváról Sepsi-Kőrispatakra lett áthelyezése következtében — éppen ekkor üresedésbe jövéen, Árkosi Mózes 1850-ben Fiaftalvára vitetett papnak, de ott csak 1852-ig lehetett.

Két fél között való küzdelem után a tulnyomó erő által legyőzött fél ha elhallgatni kénytelen is, de ki várhatja azt, hogy teljesen nyugodt, kibékült legyen, mig elveinek bár némi elismerés és tisztelet nem adatik?

A szabadságharc legyőzetése után a ligadtabb, csenedesebb kedélyűek ha hallgattak is, de melyik magyar szív lehetett teljesen nyugodt és megelegetett a helyzettel?!

A jelesebb magyar emigransok ismerve az itthon maradt hazafiaknak is elfojtott keservét, — külsegély reményében — egy újabb szabadságharcra gondoltak, s ezen ügyben a bizalmasabb magyar emberekhez a székelyföldön is Rusicska nevű biztosnak által felhívásokat intéztek. Székely-Keresztur vidékén a szerencsétlen véget ért Gálfy Mihály martonosi földbirtokos és Csiki Áron akkor kereszturi lelkész voltak a többek közt ezen ügynek főbb pártolói.

Árkosi Mózes ezekkel már korábban barátságban levén, általuk ő is kapott felszólítást az ügy pár'olására. Azonban ő — a mint még öreg korában is többször elbeszélte — az ügyet veszélyesnek tartva, a felhívást nem fogadta el, de el sem árulta. Akadt azonban ember, a ki elárulta, a mely árulás következtében Árkosi is mint az ügyben részes ugy tüntettetett fel és 1852-ben Székely-Kereszturon — a mint egy boltban ruhakelméket vásárolt — fe'sőbb parancs következtében a csendőrök letartóztatván, s még azt sem engedve meg, hogy a vásárolt kelméket Fiaftalvára haza szállithassa és övéitől búcsut vehessen, azonnal szekérre ültették s egyenesen Szebenbe vitték a báró Bruckenthal-féle szállodába, a mely akkor fogdának volt átalakitva. Nehéz vasat tettek reá is és a nro 2-be bezárták. Oda volt bezárva kolozsvári ügyvéd Simon Elek, s az akkor vásárhelyi jogász, most jeles író Deák Farkas is.

Szt. Mihály-nap előtti vasárnapon Árkosi Mózes nagyon bús volt, a minek okát kérdezve Simon Elek, Árkosi így válaszolt: Én bizony arról gondolkozom, hogy az én fiatfalvi kedves hallgatóim éppen jelenleg uriszentvacsorával élnek és én nem lehetek közöttük — velők, hogy papi kötelességemet tehessem.

Simon Elek, a ki római katolikus volt, Árkosit az unitáriusok urvacsorai szertartása felől megkérdezve, ő azt elbeszélte, a mire Deák Farkassal együtt kérte őt, hogy adjon nekik urvacsorát. Árkosi Mózes azon feltétel alatt, hogy ha bár egy hétig sem nem káromkodnak, sem nem átkozódnak, hanem mindennap vele együtt imádkoznak — megígérte, hogy ad nekik urvacsorát. A feltételeket pontosan megtartották, mindennap egyszer egy hétig imádkoztak. A hét elteltével a foglyok kenyereből és Simon Eleknek a törvényszék által kivételesen minden ebédre engedélyezett egy fertály kupa borból Árkosi két fogolytársával együtt a börtön falai közt urvacsorával élt, a melyről azt jegyezte meg, hogy soha ezen foglalkozás rá oly megható nem volt, mint akkor azon szomorú helyen.*)

Szebenben Árkosi Mózesre is kimondatott volt a halálos ítélet, mint az összeesküvésben részestársra. Ezt az ítéletet azonban az uralkodó felség kegyelem útján holtig tartó vasbani várfogságra változtatta. Ennek következtében őt Szebenből Csehországba, Józsefstadtba szállították. Mély sóhajban vett ő is búcsút a haza földétől abban a hitben, hogy azt és szeretteit soha többé meg nem látja, sőt porai sem nyughatnak egykor annak hantjai alatt.

Családja testvére Árkosi Déneshez húzódott meg Ravába, a ki atyai gondozása alá vette az árvának hitt szerencsétlen testvéri családot, a mely most másodszor maradt hajlék nélkül, árván.

A szerencsétlen politikai foglyok imája azonban a börtön falai közül is felhatott Istenhez, a ki családi örömök által meglágyítván az uralkodó felség nemes szívet, a politikai foglyoknak ő felsége 1857-ben kegyelmesen amnestiát adott. Ennek következtében — a mint Árkosi beszélt és a fogsági emlékek című naptári cikkben írja is — 138 politikai fogoly nyerte vissza egy napon Józsefstadtban a szabadságát. Azok közt volt Árkosi Mózes is, a ki Józsefstadból Pest-Nagyvárad Kolozsváron át előbb Ravába testvéréhez és ott levő családjához, pünköst első napján pedig atyjához Bözödre jött testvérével együtt.

Az akkor már elgyengült öreg atya Jákobi örömmel fogadta az elveszettnek hitt fiát, s nemsokára öregségi gyengeség következtében életének 78-ik, papságának 51-ik évében meg is halt. Miután azonban fia hazajött volt, még halála előtt lemondott a papságról és helyébe Bözödre fia, az akkor már állomás nélkül levő Árkosi Mózes rendeltetett papnak az ekklézsia választása alapján.

*) Ezen urvacsoravételnek, valamint a fogsága más körülményeinek, az abból való megszabadulása, s Józsefstadból — hova később szállították — haza utazása s megérkezése történetét lásd bővebben éppen Árkosi Mózes által megírva a Székelyegyleti naptár 1886-ik évi folyamában „Fogsági emlékek“ cím alatt.

Árkosi Mózes tehát 1857-ben bözödi pap lett és a volt 1873-ig. Ezen időközben a kereszturi egyházkörben közügyigazgató és házasságvéd is volt.

Bözödön ezen idő alatt az 1856-ban leégett papi és mesteri gazdasági épületek újraépítették. 1868-ban újra fedetett fehér pléhvél a torony és megkezdetett egy új papiház építése, a mely 1873-ban végeztetett be.

Árkosi Mózesnek fogsága ideje alatt egy veszélyes szivbetegsége fejlődött ki, a mi idővel mindinkább fokozódott, ugyannyira, hogy annak következtében 1873-ban le kellett hogy mondjon a papi hivatalról. Az egyházi hatóság elfogadván a lemondását, őt mindenemű papi teendőktől felmentette és $\frac{1}{3}$ -ad keperészlet élvezése mellett — a mi később $\frac{1}{4}$ -re szállítottatott le — tisztességes nyugalomba bocsátotta. Ez a keperészlet — nem lévén annak adására akkor más mód — papi utóda képéből szakasztatott el, úgy, hogy utóda ezen részlet hiányával kapta a rendes papi jövedelmet.

Igy élt Árkosi Mózes még 13 évet. Folyó 1886. január 19-én délelőtt 11 órakor saját házából kilépve elérte szivbaja, a mikor háza kőlépcsőzetén arczra lebukva, fején halálos sebet kapott, a mi nek következtében azonnal meghalt.

*

Hazáját és annak szabadságát hön szerette s büszke volt arra, hogy azért ő is szenvedett.

Mint pap lelkiismeretes és buzgó volt. 1861-ben egyházi tanácsosnak is megválasztatott. Irt több papi dolgozatokat, melyeket hallgatói előtt elmondott, de ilynemű munkája kiadva nincs, s más sincs az említett fogsági emlékeken kívül.

Gyöngéd apa s elég gondos családfő volt, de azon teendőkben, melyeknek hiv teljesítését a család iránti szeretet parancsolja, sokat gátolta a fennebb már ismert sorsa, a mi nem kis aggodalmat okozott lelkének és fájdalmat szívének. Mint ember mindvégig vidám kedélyű volt, élczeni szeretett.

Legyen áldott emléke!

BOÉR LAJOS.

KIS MÓZES.

(1821—1884.)

Egyházunk történetébe nem irták nevezetes ténykedések ragyogó betűkkel e nevet. Mint a bokrok alján a kis ibolya illattal a léget, úgy Kis Mózes is nagy hegyek, idegen ajku népek és más hitet vallók által az unitárius ekklezsiáktól elszigetelt kicsiny egyházban szerény hivatalához hiven, a reá bizottak szívéig igyekezett valóságos buzgósággal és szeretettel elárasztani. Legyen szabad e helyen röviden megemlékezni róla.

Kis Mózes 1821-ben született S.-Szt.-Királyban jómódu szabad székely szülőktől.

A falusi elemi iskola bevégezése után a sz.-kereszturi algymnasiumba vitték szülői, hol szorgalma és jó magaviselete által rövid időn nemcsak előljárói, de tanulóársai szeretetét kiérdemelte. Mint egy tanulóársá emlité, a szorgalom és munkásság, felnöttek irányában a tisztelet és engedelmesség, tanulóársaival szemben a szeretet és méltányosság benne kedélyes és megnyerő vidámsággal párosultak. Itt az osztályokat szép eredménynyel végezve, kolozsvári főiskolánkba ment, hol tanulmányait bevégezte 1844-ben.

Ugyanebben az évben szép csengő erőteljes hangja által s képzettségénél fogva kiérdemelte a martonosi ekklezsia bizalmát s megválasztatott kántor-tanítónak. Martonosban kezdődik egyházi működése. Itt lett alkalma kimutatni először, hogy bár szerény állásban is sokat kivihet az akarat, kivált ha az, mint nála is, ifjui hévvel és lankadatlan buzgalommal, a közügy iránti lelkesültséggel és szeretettel párosult.

Mint énekvezer az újabb kor kívánalmái szerint oly szép egyszerűséggel és vallásos ihletésséggel énekelt, énekeltette tanítványait és vezette a hiveket, hogy szomszédos kartársai példányképpen vették őt.

Mint tanító, fáradságot nem ismerve, tapintatos eljárásával azon kor tanítói között az első sorába lépett. Mint népét minden téren előre vinni törekvő népnevelő, az erkölcsök nemesítése, az ismeretek gyarapítása mellett az anyagiakról sem feledkezett meg. Különösen szerette a gyümölcsészettel foglalkozni, s tanítványaival, kik szeretettel követték, a Martonos szomszédságában levő községekben is oltogatott, nemesítve ezáltal nemcsak a gyümölcsöket, de az erkölcsöket is.

A szabadságharcz alatt hivei között volt, vigasztalva a családokat, melyeknek tagjai közül sokan fegyvert ragadtak a szent ügy érdekében. Egy alkalommal, midőn egy oláh tábor Martonost és vidékét megszállva tartá, csak rendkívüli erejének köszönhető, hogy pár hívével a támadó fanatizáltakon át fejszecsapások segítségével az erdőbe menekülhetett, míg az ellenség elvonult. Ezalatt kifosztott gabonája és butoraiból, szóval semmi nélkül hagyatott, öt évi szerzeményéből alig maradt mit magára öltön.

1850-ben julius elején Pipére helyeztetett át papnak. Nehány nap mulva nőül vette Árkosi Mihály akkori bözödi pap és kereszturkőri esperes leányát, a most is élő Árkosi Dénes ravai, s a napokban elhunyt Árkosi Mózes bözödi nyug. lelkészek testvérét: Rózaliát, kivel 34 évig boldog házasságban élt. E házasságból született 6 gyermekük. Egy fiura közülök szembetegsége miatt szerény jövedelméből a gondos atya ezer forinton felül költött. A szépreményű ifju még sem nyerte vissza egészségét, eddigi szembaja mellé más betegség is csatlakozván, 1868-ban Sz.-Kereszturon meghalt. Négy élő gyermekük közül Sándor d.-szt.-mártoni énekvezer és vallástanító, Mózes somogyomi állami elemi iskolai tanító.

Kis Mózes családja körében mint hű férj, szerető édesapa, nagyapa a legnagyobb szeretet, odaadó gond és utánjárással igyekezett

övéinek előmenetelére és boldogítására. S habár 1858. őszén, midőn minden vagyona és évi jövedelme be volt takarítva, gonosz kéz által okozott tűz által most már másodszer fosztatott meg minden vagyonától, s terjedelmes családjával a legkeserűbb inségre szorult: még sem esett el, de példás szorgalma és takarékosága következtében, remélve és bizva, ismét felemelkedett; sőt haláláig, mely 1884. nov. 20-án 9 napi tüdőgyulladás után következett be, biztos megélhetési alapot gyűjtött szeretteinek.

Ezekben tán meg is volna röviden a harmincznégy évig hű férjnek és családapáának — 5 évig lelkes iskolamesternek életrajza. Azonban helytelenül tennék, ha le'készkedését említés nélkül hagyám. Anyagiakban különben is szegény hiveinek felerészét állomása elfoglalása alkalmával 1850-ben a legnagyobb inségben találta. Ugyanis egy véletlen tűz által a községnek fele hamvadott el. A lángok az istenházát sem kimélték meg, megfosztották fedelétől, tornyától és mennyezetétől. Az imádkozás helyén szárandó romhalmaz volt, a hívő hivek áldozatát és buzgótságát kérve. És ime már 1852-ben a csinos kis templom készen állott, az elolvadt két harang helyett annak tornyából egy, de amazok mindenikénél nagyobb és szebb hívogatta imára a buzgó lelkeket. Az 1856-ban elhamvadt papi gazdasági épületek szintén hamar felépítették. Később 1858-ban egy kisebb harang és a mesteri szűk és félreeső telek helyett alkalmas telket vásárolt az ekklezsia. Ezt mesteri lakással, gazdasági épületekkel látta el. 1884-ben betetőzte munkásságát, simeoni nyugodtsággal hajthatta le fejét; mert rég óhajtott vágyát és célját elérte, méltán szólhatott így az apostollal pályája végén: „Nem hiába fáradoztam“. Az állammal kötött szerződés alapján a mesteri telek a községnek használat végett átadatik, a 93 fitra számított mesteri jövedelmet az állam 300 forintra kiegészíti, az iskola lesz községivé, de abban mindig az unitárius énekvezér a tanító. Szorgalmát hirdeti az utódok előtt a gyönyörű gyümölcsös kert is, mely meglehetősen emeli a papi jövedelmet.

Végül legnagyobb örömmel szólhatok a vallás-erkölcsi életről is, melynek 34 évig volt hű és lelkiismeretes őre. Midőn ekklezsiáink némelyikében méltán hangzanak a fájó hangok: „meglankadott a szeretet az emberek fiai közt,“ azok Kiss Mózes volt hiveiről nem is szólottak, nem is szólóak. Ő azok közül, kik neki adattak, egyet sem veszített el. Vallásos buzgó nép siratja őt. Sionnak utai a gondjára bízott ekklezsiában nem sirnak, sőt a 365 lélek közül 150—160 az istenházában minden ünnepnapon, a tőle tanult szép hangon hatalmasan hirdeti: „Megáll az Istennek igéje.“

Egyszerű sirköved feliratának kiegészítései, elhunyt elődöm, fogadd e kis koszorút.

SZÉKELY ZSIGMOND.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Ifj. br. Vay Miklós emlékezete. Irta Radácsi György, theol. tanár. Ez emlékbeszédet Radácsi a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület és a sárospataki főiskola által 1886. jun. 27-ik napján rendezett háláünnepélyen tartotta a sárospataki főiskola inatermében. Ifj. br. Vay Miklós, a nagynevű br. Vay Miklós fia, utóbbi években a sárospataki főiskolának volt érdemes gondnoka, azelőtt pedig mintegy 20 évig a szobrászattal foglalkozott. Nevét megörökítette azzal is, hogy a debreczeni zsinaton, midőn az egyesült ref. egyházkerületek a domesticát megalkották, arra 5000 forintot adományozott. Az emlékbeszéd a művészetért és egyházáért lángoló prot. főurnak emelt méltó emlékoszlop sikerült szép vonásokkal alkotva.

A protestans egyház halottjai. Egyházi beszéd, melyet az erdőbényei ev. ref. templom építésének százéves ünnepéje alkalmával 1886. jun. 20-án elmondott Czinkó István erdőbényei ev. ref. lelkész. Szónoki erővel s vallásos melegséggel irt szép alkalmi beszéd. Kiadatott Sárospatakon.

A sárospataki ev. ref. főiskolai könyvtár többszörös példányai czimjegyzékét az igazgatóság kiadta oly czélból, hogy azokat cseréjében vagy pénzért értékesítse. Felhívjuk reá gymnasiumaink igazgatóságai figyelmét.

Mitrovics Gyula sárospataki hittanár és főiskolai lelkész előfizetésre felhívást bocsátott ki Borsodi József „Hétköznapi, bűnbánati és alkalmi imáira”. A 12 ivre terjedő mű előfizetési ára 1 forint 50 krajczár, költött példány 2 forint, mely Tornaallyára küldendő a szerző fiához, Borsodi Józsefhez. Borsodi egyike a legkitünőbb imairóknak és a felhívást különösen ajánljuk lelkésztársaink figyelmébe.

Pedagógiai Plutarch 6. 7. 8. hármasszám tartalma: Mednyánszky, Rissányi J.-tól. Locke, Felméri Lajostól. Gyertyáni I., dr. Tóth Kálmántól. Molnár L., dr. Zsengeri S.-tól. Dugonics A., dr. Márki S.-tól. Dr. Kehr K., Ebenspanger I.-tól. Berecz A., dr. Gerevich E.-tól. Ballagi Károly, Tóth Páltól. Péterfi S., Böngérfi I.-tól. Erdődi I. Seemann G.-tól. Az Orbók Mór pozsonyi tanártól szerkesztett s Drotleff R.-tól kiadott ez életrevaló vállalatot ajánljuk pártfogásba.

KÜLÖNFÉLÉK.

Felhívás*)

angol unitárius testvéreink által Londonban épített „Essex Hall“ költségeihez való hozzájárulásra.

A Brit és külföldi unitárius társulat a Vasárnapi iskola-társulattal együttesen Londonban egy központi hivatali helyiséget építettek ép azon a helyen, a hol Londonban a múlt száz végén az első unitárius istenitisztelet tartatott.

A két társulat már be is rendezte magát e központi helyiségbe, melynek neve: „Essex Hall.“ Évi közgyűlésüket is a f. évben annak diszes termeiben tartották meg. Becses könyvtáraik, lapszerkesztői irodák szintén e helyiségbe vannak elhelyezve. Az épület arányairól, nagyságáról és berendezéséről fogalmat alkothatunk magunknak a költségből, a mibe az a két társulatnak került s a mely nem kevesebb, mint 20,000 font sterling, tehát több, mint 200,000 ft a mi pénzünk szerint.

Megragadó jele ez angol unitárius testvéreink igazi buzgóságának és áldozatkészségének. Mert ezen egész építkezési költség az egyesek adakozására van alapítva. S több mint fele azon összegnek ily módon már be is került. Azonban 8000 font sterling, azaz mintegy 80,000ft még adósságképpen nehezedik a már használatba vett épületre. Ennek mielőbbi törlesztésére újabb felhívást bocsátottak ki a társulatok tagjaihoz, további adakozásra szólítván fel ezeket. S hogy az nem fog eredménytelen maradni, hogy angol unitárius testvéreink rövid idő alatt aláírják és összegyűjtik a hiányzó 80,000 frtot is, ép oly bizonyos, mint a mily bizonyos az, hogy a nap melege bimbót fakaszt s gyümölcsöt érlel. Mert a buzgóság ereje az erkölcsi világban semmivel sem kisebb, mint a napé a természetiben. A hol ez meg van, ott az eredmény kimaradhatlan.

Megemlékezve már azon számtalan jótéteményekről és áldozatokról, melyeket angol unitárius testvéreink főleg 1859. óta egyházunk érdekében meghoztak és folyton hoznak. Hogy csak a főbbeket említsem: megemlékezve arról, hogy 1859-ben 13,000 frttal segélyeztek akkori lét-

*) E felhívását a főt. püspök urnak t. olvasóinknak becses figyelmébe ajánljuk.
Szerk.

fentartási nehéz küzdelmünkben ; 1861. óta, tehát már 25 év óta csaknem állandóan 100 font sterlinggel segélyezik Londonban, a Manschester New Collegeba általunk kiküldött ifjakat, a mi legkevesebb 30,000 frt adományt tesz ; 1882-től fogva pedig budapesti papságunk fentartásához is ismét évi 100 font sterlinggel járulnak ; nem különben jelentékeny összeggel járultak hozzá, sz.kereszturi iskolánk építési költségeihez is — mindezekről megemlékezve, lehetetlen, hogy mindnyájunkat ne nyugtalanított volna az a gondolat, hogy ideje lenne nekünk is azt a sok szép, nagy és nemes áldozatot — nem visszafizetni, mert arra erőnk és tehetségünk nincs — de valamiben és valamivel legalább viszonzni. S erre jobb alkalmat alig találunk, mint most, ha az említett felhívást, mely nincs ugyan hozzánk intézve, mi is a magunkévá tesszük, s bármi csekély összeggel mi is hozzájárulunk angol unitárius testvéreink, illetve a Brit és külföldi unitárius és a Vasárnapi iskola-társulat által épített központi hivatali helyiség még fedezetlen levő költségeihez.

Teljes bizalommal fordulok azért összes ekklézsiáinkhoz, ezeknek belső embereihez, tanárainkhoz, egyházi tanácsos afiaihoz s általában vallásközönségünk minden ügybuzgó tagjához, hogy ez eszme megvalósítására s ez által egy mindnyájunk által mélyen érzett erkölcsi tartozásnak, ha csak részben is teljesítésére, becses adományaikkal segédkezet nyújtani sziveskedjenek.

Tudom én azt, hogy nekünk magunknak is sok és égető szükségünk van. Ekklézsiáink, valamint iskoláink évről-évre újabb meg újabb áldozatokat kívánnak. S bizony egyházunk tagjai között is kevesen vannak, a kiket az önfentartás nehéz gondja ne nyomna, a melyet a folyton szaporodó társadalmi adók is napról-napra terhesebbé tesznek. De másfelől azt is tudom, hogy az unitárius buzgóság és áldozatkészség soha sem zárkózott el oly célok elől, a melyek csaknem a becsület kérdésével egy jelentőségűek.

E meggyőződésben ujitom meg fennebbi kérésemet. Az adományok, valamint a gyűjtések egyenesen nevemre czimzendők és küldendők be. Még pedig a lehetőleg minél rövidebb idő alatt, hogy aránylag csekély adományunkat annak gyors összegyűjtése is becsesebbé tegye. A nyilvános nyugtázást a Ker. Magvetőben fogom eszközölni. Az eredményről pedig az E. K. Tanácsnak fogok beszámolni, melynek helyeslő tudtával s a cél iránt lelkesülő megbizásából azon reménnyel bocsátom ki e felhívást, hogy azt az ügyhöz méltó s merem binni, egész vallásközönségünk által óhajtott siker fogja koronázni. Kolozsvártt, 1886. aug. 12. Ferencz József, unitárius püspök.

Egyházi főtanácsunk aug. 29. 30. 31. napjain tartotta meg gyűlését. Kedvesen gondolunk vissza reá, mert a kép, melyet emlékünken hátrahagyott, szép és felemelő. Egyike volt azoknak a gyűléseknek, melyeken a hitbuzgóság ünnepet ül. A tanácskozási terem teljesen betölt a megjelent egyházi tanácsosokkal, s falain a nagynevű elődök képeivel, s az egyház és vallás iránti ragaszkodás élő bizonyosságaival oly látványt nyújtott, melyet nem egy hamar fogunk elfeledni. Ott láttuk kitűnő angol vendégeinket: Sir Lawrence Jakabot, Lawrence Vilmost, Lawrence Henriket és Janet; az egyházunk történelmében fényes nevet kivívott családok képviselőit: id. Dániel Gábor, P. Horváth Kálmán, K. Sándor József személyekben; tudásaink közül dr. Brassai Sámuel és Kóváry László; a kerületi gondnokok közül Szigethi Sándort, László Domokost, Szentkirályi Árpádot; az espereseket s egyháztanácsosaink legnagyobb részét. A megnyitó beszéd, melyet főt. Ferencz József püspök ur a szokott ékes nyelven mondott, mély hatást tett a főtanács tagjaira. Mi a tárgyalásokat illeti, azoknak ismertetésébe most nem bocsátkozunk, mint-hogy a képv. tanácsi jelentések és a tanácskozások eredménye közlését jövő számunkra tartjuk fenn. De azt meg kell említenünk, hogy a gyűlés tárgyai között a legnevezetesebb volt a Baldácsy-alapítvány életbe lépése — ez évre 2000 frttal. A gyűlés a nagy alapító szellemének hálás emlékezettel adózva fogadta a bejelentést. A tanácskozások mindamellert is, hogy kényes tárgyak is fordultak elé, a rendes mederből nem csaptak ki. Nem hallottuk a szenvedély kitöréseit, hanem gyönyörködhattunk a mérsékletben és a gyűlés méltóságához illő hangban, s érdemes főgondnokunk és püspökünk bölcs tapintatu elnökletében. A közjóra irányzott szeretet vezérelte a tagokat. S mindezt jól esik jelez-nünk, mert a mit e gyűlésen láttunk, éppen az az, a mire egyházunknak oly nagy szüksége van: a meleg érdeklődés, ügybuzgalom, s az őszszetartás és egység szelleme. Főt. Ferencz József püspök ur bezáró beszédében lelki örömmel tekintett vissza jelen főtanácsi ülésünkre, mely az ő és elnöktársa előlülése alatt immár a 10-ik volt és egyike kétség-telenül a legörvendetesebbeknek.

A Dávid Ferencz-egylet első rendes közgyűlését f. évi augusztus 28-án délelőtt tartotta meg, a főtanoda disztermében. A közgyűlésen számos tag jelent meg. Mózes András tanár és lelkész emelkedett, szép imája után dr. Brassai Sámuel az egylet elnöke eszmegazdag beszéddel nyitotta meg a gyűlést. Erre következett a pénztárnok: Bágyi Kálmán jelentése. E jelentés szerint az egyletnek van: 116 alapító, 165 rendes és 50 pártoló tagja. Az egylet jelenlegi vagyona 1390 frt, melyből 843 frt tényleg be is vétetett. Ezután Boros György titkár olvasta fel nagy

buzgalommal összeállított jelentését, mely számot ad az ideiglenes választmány egy évi működéséről. A választmány „Értesítő” adott ki, melyben a tagok az egylet céljáról tájékozást nyerhettek. Felolvasásokat rendezett. Az első felolvasást dr. Bartók István tartotta: „A vallási és orvosi tudomány dualismusáról.” A másodikat Kóváry László isk. felügyelő-gondnok s akad. tag a „Család és a család tagjai hivatásáról a keresztény társadalomban”. Mindkét felolvasás rendkívül érdekes volt. — Fiókegyetek is alakultak öt egyházköri körben s működésüket meg is kezdték. A titkári jelentés szerint az egylet életrevalónak bizonyult s reményekre jogosító. A titkári jelentés után tárgyalás alá került a székely-kereszturkői fiókegyet javaslata, hogy a bibliának a nép között leendő terjesztése a lehető legolcsóbb áron miképpen lenne eszközölhető? Ez életrevaló indítvány — mely az egylet tulajdonképpeni céljaira utal — élénk vitát keltett, a mennyiben némelyek nyereséggel akarták a bibliát adni. A közgyűlés a választmányra bizta, hogy a bibl. t. ügynökségével tárgyaljon.

Az egyleti ügyek elintézése után Kelemen Albert maroskői esperes tartott egy igen gyakorlati és szakszerű felolvasást: „A népiskolai vallástanítás jelen állása és célszerű reformjáról.” Felolvasó a következő javaslatokat tette:

1. Vétessék fel a papnövéndékek tantárgyai közé a neveléstan, különös tekintettel a népiskolai vallástanítás módszerére.

2. A tanítóképző intézetekben is taníttassék a hittanár által a vallástanítás módszere.

3. A népiskolák hat első osztályában tanítsa a vallást a rendes unitárius tanító. Ennek nem léte esetében a lelkész. Az ismétlődő osztályok vallástanítása tétessék a lelkészek kötelességévé, tekintettel a tényleges állapotra.

4. Tüzessék ki pályázat a mai igényeknek és vallásos műveltségnek megfelelő vezér- és kézikönyvek írására, u. m.:

Az I. és II. oszt. számára vallásos irányú és erkölcsiségre vezérlő közösleges és bibliai történetekből vett elbeszéléseket tartalmazó vezérkönyv a tanító kezébe.

A III. és IV. oszt. számára ó- és új-szövetségi bibliai történetek válogatva és bibliai ismertetés.

Az V. oszt. számára egyháztörténelem.

A VI. oszt. számára hit- és erkölcestan.

Mindenik osztályban imák, énekek.

5. Szigorú felállítása mind a hat rendes s mind a három ismétlődő osztálynak.

6. A községi és állami iskolákban egyéb tantárgyakkal egy időben nyilvános vizsgálat tartás a vallástamból is.

E javaslatokat közgyűlés pontonként megvitatta s azokra nézve, melyek nincsenek életbe léptetve, elhatározta, hogy az E. K. Tanácshoz felír.

A délután folytatott ülésben a hivatalnokok s választmányi tagok választották meg. Elnök: dr. Brassai Sámuel; alelnökök: özv. Kriza Jánosné és Berde Mózes; titkár: Boros György; pénztárnok: Bágyi Kálmán; választmányi tagok: dr. Bartók István, Benedek Áron, Ferencz Józsefné, Haller Rezsóné, Kovácsi Antalné, Kőváry László, Mikó Imre és Pataky Istvánné. Ezután dr. Brassai Sámuel tartott érdekesítő előadást a következő tárgyról: „Lehet-e új vallás?” Ősz tudósunk előadta a vallás keletkezését, fokozatos fejlődését, kimutatta a tévedéseket és fattyukinövéseket, s felhozta, hogy a modern tudósok két táborra oszlanak: egyik, mely az általános tagadást tartja vezérelvül; a másik, mely minden meglevőt kárhoytat s egészen újat akar. Nagy figyelemmel hallgatott előadását azzal végezte be, hogy ha új vallás lesz: ahoy legközelebb fog állani az unitarizmus.

Püspöki vizsgálat. Főt. Ferencz József püspök ur ez évben is megtartotta szokott püspöki körutját. Ez alkalommal a szorosán püspöki vizsgálat alatt álló ekkleziákat: Abrudbányát, Verespatakot, Toroczkót és Tordát látogatta meg. Látogatásáról a következő értesítést vettük: „A főt. püspök ur a vizsgálatot Abrudbányán kezdette meg, a hová — utjába ejtvén A.-Járát s egy éjszakát ngs. báró Kemény Ödön urék vendégszerető uri házoknál töltvén — az Aranyos regényes völgyén, szeretett nejével s kis fiával jul. 24-én érkezett Abrudbányára; tisztelőinek egy része Bisztráig ment fogadására, az ekklezsia követsége élükön a lelkészszel: Barabás Ábellel a szohodoli hidnál várta és fogadta, benn a város piacznánál felállított diadalkapunál pedig a város polgármestere: Diószeghy Lajos üdvözölte a városi polgársággal és különböző testületekkel. Elfoglalván szállását özv. Árkosi Károlyné urnónél, mint rokonánál, a különböző hitfelekezetek lelkészi s tanítói kara és hivatali testületek tették meg tisztelgésüket; este fáklýászenét, másnap pedig közös ebédet rendeztek tiszteletére, szóval Abrudbánya város régi vendégszeretétéhez és a főpásztor iránt már régebbi időkből keletkezett rajongó tiszteletéhez hiven mindent megtett öröme kifejezésére, a melynek elkötelezésére szolgáltak a főpásztor részéről is újból a különböző fogadásokra adott lelkes köszönő szavak, melyeknek mintegy koronájaként említhetni fel, midőn a fáklýászene alkalmával a fáklýák világa és melege analogiáján az értelem világát és a sziv keresztényi szeretetben való

melegét kéri és várja a hivektől, s viszont midőn a templomban a hit, remény és szeretet ihlettségével bilincseli le a szíveket és lelkeket Istenhez, valláshoz és hazához.

A vizsgálat Abrudbányán másnap kezdődött, s mindamellert, hogy ez ekklézsiánknál a számadásokat a vizsgálószerk jegyzője: Mózes András kolozsvári lelkész és tanár, ki már korábban ide érkezett, megvizsgálta — három napot vett igénybe. Ez ekklézsiában az ügykezelet rendesnek találtatott; az anyagiakban a mult püspöki vizsgálat óta gyarapodás is mutatkozik, de a keresztényi szeretetet, az egyházhoz vonzódo melegséget némileg meghidegítette talán a politikai pártversengés, s ennek kiengesztelését s a szíveknek egymáshoz való közeledését csak a főpásztor tapintatos eljárása s hatos szavai eszközölheték.

Verespataki ekklézsiánkban, hová a vizsgálószerk jul. 27-én este szállott ki, kevesebb elfoglaltatás volt, mert innen a számadások évenként fel szoktak küldetni a főt. püspök urhoz felülvizsgálásra s így az elintézendőkre nézve esetről-esetre megtétettek az intézkedések. Ez egyházunkban megvan a buzgóság, de nincs tehetség a ros bányászat miatt, a lélek kész, de a test erőtelen. Uj lelkészének tapasztalata és erélye lendíthet az ekklézsia ügyén. Adja Isten, hogy a főpásztor ebbeli reménye teljesüljön!

A főt. püspök ur a toroczkói ekklézsiába jul. 29-én este érkezett. A toroczkóiak a borévi hidig mentek a főpásztor elé, hol Pálffy János tanító üdvözölte, a papi háznál meg Gál Miklós lelkész fogadta. A vizsgálat itt jul. 30-tól aug. 1-én estig tartott. Az itteni helyzetet nemcsak kielégítőnek, hanem az írás szavai szerintinek találta a vizsgálószerk: „Mindenek ékesen és jó renddel legyenek köztetek.“ A szép, terjedelmes és jóízlésü tiszta iskola, az ujonnan épült tanítói lak, a számadások pontos vitele s főleg az anyagiakban való gyarapodása legmegnyugtatóbb volt a vizsgálószerkre, a mihez járult a vallásosságnak a régi buzgósággal való gyakorlása. Itt csakugyan felelevenül a kebelben a Dávid kenetteljes imája: „Jobb egy nap uram a te házadban, mintsem ezer nap egyebütt.“ A vizsgálószerknek is alkalma volt egy ily napot a hivelkekkel együtt tölteni, mikor predikált Mózes András kolozsvári lelkész, utánna a főtisztelendő püspök ur mondotta el lélekre ható beszédeinek egyikét és ezt fogadta helybeli lelkész Gál Miklós nagyszabásu köszönő beszédevel. A vizsgálószerk aug. 2-án reggel búcsut vett az ekklézsiától s annak előljárótól. Hogy jó benyomást vitt magával és jó emléket hagyott hátra, bizonságul szolgáltak a kölcsönös meleg búcsuszavak.

Toroczkóról a főt. püspök ur Tordára utazott a vizsgálat megtar-

tására, a mi itt azonban beszámítható akadályok miatt elhalasztott az őszi napok valamelyikére.“

Lelkészi jubileum. Folyó évi június 15-én egy lélekemelő örömnepély folyt le Árkoson. Kiss Mihály nyugalmazott esperes, a „Szentírás Gyöngyei“, a „Történelmi Gyöngyök“ s a „Bölcsesség Gyöngyei“ tudós gyűjtője ünnepelte 50 éves jubileumát. Napjainkban sokan tartanak jubileumot, de méltóbban nagyon kevesen. Akár úgy tekintsük mint lelkészt, akár mint családapát: ő minta-ember. A lelkeszi hivatal magasztosságát nemcsak felfogta, hanem azt hiven, lelkiismeretesen be is töltötte. Ő igazán olyan pap volt, a milyennek lenni kell. Széleskörű műveltsége, megnyerő modora s egyszerűsége által közvetítő volt az uri és polgári osztály között, s így működése áldásteljes ekklezsiájában.

A jubileum a háromszékköri közgyűléssel kapcsolatban tartott meg. Az árkosi unitárius ekklezsia nagy és diszes temploma zsufolásig megtelt hallgatókkal. A köri közgyűlés szónoka Kiss Sándor, az ünnepelt fia s laborfalvi lelkész volt, ki szép alkalmi beszédet mondott. A jubiláris szónoklatot nagyajtai lelkész, Kriza Sándor, a nagynevű Kriza püspök testvére tartotta. A remek és találó beszéd mély benyomást tett a hallgatóságra. Hogy mily szépen jellemezte az érdemes férfit, közöljük a következő sorokat :

„Két vendég ült mindig asztalodnál: egészség és vidámság.“

„Két barát csatlakozott mindig hozzád: a reménység és álmom.“

„Két testvér nem hagyott el soha: a megelégedés és csendesség.“

„Egy ellenséget nem ismertél soha: a szükségetet.“

„Egy más ellenséget számba sem vettél: az irigységet.“

„Két élődit zártál ki ajtódon: a pompát és dobzódást.“

A Kriza beszéde után az ünnepelt mondott egy mindenkit meghatató, gyönyörű imát. Ezután az E. K. Tanács s főtiszt. Ferencz József püspök ur üdvözlő leveleit olvasták fel és még többeket. Egy alkalmi hymnus eléneklése után az ekklezsia hivei, s a vidékekről is vallásfelekezeti különbség nélkül összesereglett közönség mélyen megilletődve távozott az Ur házából.

A számos üdvözetek átadása a papilakban történt. Az ekklezsia küldöttei, az egyházköri papság, világiak, mesterek, tanulók, a helybeli ev. ref. ekklezsia küldöttei: a legmelegebb üdvözetüket fejezték ki, melyekre az ünnepelt találóan s meghatottan válaszolt. Az ünnepély legmeghatóbb jelenete az volt, a mikor Lőfi Áron esperes és veje elébe vezette gyermekeit és számos unokáit. „Ime én is elhoztam a legszebb koszorút, hogy bemutassam! . . .“ de a szavak már most elnémultak. . . egymás karjaiba borultak s csak az érzelmek beszéltek!

A jubileumi ebéd az iskola termében folyt le a legjobb hangulatban és számos pohárköszöntőkkel fűszerezve.

Az ünnepély után a tanuló ifjuság rögtönzött táncmulatságot rendezett, melyet a még mindig vigkedélyü s maga is zeneértő Kiss Mihály nyitott meg.

Papi hivatalát Szent-Mihályon kezdette meg, hol 6 évig volt. Onnan Árkosra ment. Mint esperes 26 évig szolgált, birva kartársai szeretetét, s kiérdemelve egyházkormányása elismerő méltánylását. Még most is hirdeti az ur ígeit s forgatja tollát, mint azt folyóiratunk mutatja. Mi is szivünkéből járulunk a legjobb kívánatokkal számos tisztelői üdvözlétéhez, s óhajtjuk, hogy még sokáig éljen szerettei örömére, ekkléziájára javára, vallásközönségünk diszére!

Elismerés a valódi érdem iránt. Késve bár sok közlendőnk miatt, de el nem késve, meg kell emlékeznünk e vállalat kitünő pártolója, egyházunk tanácsosa, Magyarország országos főerdőmestere, Kálnoki Bedő Albert miniszteri tanácsos ur öt kötetes nagy művéről, melynek czime: „A magyar állam erdősegeinek gazdasági és kereskedelmi leírása“, szakminisztere gr. Széchenyi Pál felhívására írta Bedő Albert, kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. Budapest, 1885. Ára 25 forint. Nem lehet hivatásunk a nagy tudományi készültséggel irt mű ismertetése. Ezt tették s tenni fogják a politikai lapok és havi iratok. Mi csak örömünket fejezzük ki a felett, hogy szerző ezen művével egyfelől egy eddig nemzeti nyelvünkön kevésbé mivelte tudományi szakban, az erdészetiügyben, mint e szak valódi megalapítója tűnik fel, mely mű a magyar erdészeti jelenlegi állapotát hivatalos és teljesen megbízható statistikai adatok és számítások alapján adván, mint kiinduló pont és történeti alap lesz tekintendő minden jövő erdészetiügyi tervezésnél, kezdeményezésnél és irodalmi munkánál; másfelől a mű íróját úgy eszméje, mint conceptiója és kivitele eredetisége által hazánk legmélyebben gondolkozó és legkomolyabb tudósai közé emeli, a minék erkölcsi értékét főleg az adja meg, hogy egy nemzetgazdasági fontos kérdésben oly hathatós actiot kezdett, melynek jó következménye ki nem maradhat, s egykor hazánk pénzügyi viszonyai jobbrafordultának lehet előkészítője. Ha a magyar erdészetiügyen e mű is, mint az 1879-ki erdőtörvény, oly hatalmasat lendít, ha birtokosaink s közsegeink szeretettel fordulnak erdőbirtokuk drága földéhez, s azt okszerű művelése által jövedelmezőbbé téve, egyszersmind növelik a nemzeti tőkeösszeget is -- ekkor kétszeresen igazolva leszünk, hogy a szóban levő nagy műről becséhez méltóan szoltunk, s ismételve hang-

sulyozzuk tisztelt olvasóink előtt a közlemény kezdő szavait: Elismerés a valódi érdem iránt!

Angol vendégeink. Ez évi főtanácsunkon nevezetes vendégeink voltak; az igaz, hogy kevés ideig maradtak közöttünk, de kedves emlékekkel távoztak el. Őket ide csupán a hitrokoni szeretet hozta, hogy megláthassák azt a helyet, hol 300 év óta hirdetik az unitárius hitelveket. Angol hitrokonink nevei: Lawrence C. Jakab, bárónette, ki 1869-ben Lord-Mayor (polgármester) volt Londonban, s öt cycluson keresztül képviselője London egyik kerületének és jeles szónok; testvére Lawrence Vilmos (Alderman) londoni tanácsos, szintén többször képviselő; nővérek Lawrence Janka és unokaöccsük Lawrence A. Henrik, a Cambridgei egyetem növendéke. Aug. 28-án érkeztek meg Budapestről s 29-én jelen voltak az isteni tiszteleten. Templomozás után bementek az egyházi főtanácsai gyűlésbe, a hol főtitzt. Ferencz József püspök ur lelkes beszéddel fogadta s üdvözölte az unitárius vallásközönség nevében. Erre Lawrence Jakab oly hévvel s szíve mélyéből fakadó beszéddel válaszolt, hogy a jelenlevők rendkívülileg meg voltak hatva. „Jóllehet — mondá — különböző nyelven beszélünk, de azért megértjük egymást, érzelmeink ugyanazok. Ők is ugyanazokat az elveket vallják és hirdetik, szóval és cselekedettel, a miket mi. A hitrokoni érzelem az, mely mindnyájunkat összefűz. Ezt a kapcsolatot még szorosabbá igyekszik tenni, s e nap elfelejtethetlen lesz az ő életében, melyen jelen lehetett a legrégebb unitárius felekezet tagjai között, kiknek ősei oly állhatatosan megmaradtak a keresztény vallás legegyszerűbb s legtisztultabb elvei mellett. Lelkesítsen minket is e jeles ősök példája, s szóval, tollal és cselekedettel buzgalkodjunk szent vallásunk mellett, melynek a jövő vallásának kell lennie.“

Ezután Kovács igazgató vezetése mellett megtekintették főtanodánkat; megnézték azt a követ, melyről Dávid Ferencz 1566-ban emlékezetes beszédét tartotta, melyre az egész Kolozsvár az unitárius vallásra tért. Kocsival bejárták a város főutcáit, megnézték a kiállítás, meglátogatták Paget János honfitársukat. Ebéden a főtitzt. püspök urnál voltak a főtanács tagjaival. Délután a sétatéren a népünnepélyben s az ott látott különböző tipikus alakokban gyönyörködtek. Kolozsvár igen kellemesen lepte meg vendégeinket. Aug. 30-án elutaztak Budapestre, honnan főtitzt. Ferencz József püspök urhoz Lawrence Jakab 62 frtot küldött az ekklézsia szegényei számára. Budepestről Bécsen át Luzernbe utaztak ott időző testvérökhöz. Kísérje Isten!

Egyházi élet a marosi unitár. egyh. körben. E czim alatt Nagy János, nyárádgálfalvi lelkésztől a következő levelet vettük: Ismét egy

év zajlott le, a mióta egyházi életünkről egy rövid levélben e folyóirat hasábjain megemlékeztem. Egy év sok nevezetes eseményt deríthet napfényre; s viszont sok eseményre boríthatja a feledékenység fátyolát. De én a lezajlott évről nevezetesebb feljegyezni nem tudok, monoton egyformaságban tünt el. Hanem legalább évi közgyűlésünk mégis nyújt anyagot a levélíráshoz. Közgyűlésünk július 12. és 13-án tartatott meg Szt.-Gericzén, s ez egyike volt gyűléseink legnevezetesebbjeinek nem annyira a tárgyak fontossága, mint az igazi érdeklődés folytán, melylyel lelkészeink és tanítóink abban részt vettek.

Gyűlésünket jul. 12-én d. u. egy alkalmoszerű beszéddel nyitotta meg esperesünk, s még az nap kisebb fenforgó ügyek elintézése után felolvasta az évi, nagy gonddal összeállított jelentését, mely j.-könyvbe igttattatni határozottatott, ugyanaz nap kineveztetek a különböző bizottságok; azonban érdemleges gyűlésünk jul. 13-án kezdődött, a mikor körünkbe érkeztek világi részről ügyvéd tkts. Pálfi Mihály ur M.-Vásárhelyről, ügyvéd tkts. Kőváry Mihály ur Kolozsvárról, tanár tkts. Gaal Kálmán ur Csikfalváról, a kik mindnyájan lelkes fogadtatásban részesültek.

Másnap reggeli 7 órakor a tárgyalások megkezdődtek, felolvastott ama bizottság jelentése, mely a végett küldetett volt ki, hogy az E. K. Tanács felhívása szerint köri gyűlésünk jelölje meg, mely ekklesiáink vannak anyagilag abban a helyzetben, hogy az 50-es években ígért status adományt kifizessék?

A bizottság számba véve m. köri ekklesiáink vagyoni állását, azt nyilatkoztatta, hogy jelen nyomasztó viszonyok közt az ígért és még hátralevő adósság befizetését Maroskörben egy ekklesia sem eszközölheti önfentartása veszélyeztetése nélkül.

Azonban a bizottság véleményezése fentartása mellett, hogy végrevalahára az évi államsegély valódi céljaira t. i. a szegény ekklesiák felsegélésére fordíthatassék, s ne kelljen ebből fedezni az ekklesiák státus adósságait, közgyűlésünk az ekklesiák activ és passiv vagyoni állása szerint, s más körülmények tekintetbevételével is határozta megjelölni azok ekklesiáinkat, melyek $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{2}{3}$ részben be tudnák a kérdéses adósságot fizetni.

Itt Maros-körben, az igazság őszinte hangján szólva, alig lehet egy ekklesiát is fizetésre kényszeríteni, mert itt minden községet vegyes felekezetűek laknak, egyiknek gyengítése a másiknak előnyére szolgál; itt az építés is többre kerül, mint más körökben, a hol fa, kő, sőt mész is elegendő van, ezek itt mind hiányzanak; azonban jogos és igazságos, hogy az egyház szegény ekklesiák rovására ne fizessen oly ekklesiák

helyett, melyek minden megerősítés nélkül törleszthetik adósságukat.

Felolvasatott ezután a tanügyi bizottság évi jelentése, mely általán kedvezőleg fogadtatott, annál is inkább, mivel tanító atyánkfiai igen kevés kivétellel, kifogástalanul teljesítették igen nehéz feladataikat, mely ez évben annyival terhesebbé vált, mivel az isk. évnek szept. meg kell kezdődni, május hóban pedig végződni. Különösen kitünt Nagy Benedek, n.-adorjáni tanító, kinek megyénk kir. tanfelügyelője elismerését nyilvánította, a közigazgatási bizottság pedig a tanfelügyelő ajánlatára jutalommal tüntette ki.

Azonban sajnos, hogy ez évben a cultusminiszter ur ő nagyméltósága takarékoságának hatását nekünk is kellett érezni; hiába kérelmezgettünk taneszközökért, mert nem kaptunk, pedig az iklánci, iszlói, buzaházi, gálfalvi és a szt.-háromsági a szó teljes értelmében semmi taneszközzel nem rendelkeznek; az iskolai épületek kiválólag az iklánci és szt.-háromsági a használhatatlanságig silányak.

Felmerülvén közgyűlésünk előtt az a sajnos körülmény is, miszerint Maros-Tordamgye már több ízben belső embereinket, ekklésiánk gondnokait, egyházfiat, harangozóit bevonta a közmunkaterü alá, s minden felszólalások, folyamodások és esperesi hivatalos átiratok mellett is figyelembe nem vétetett azon előszámlálhatatlan teendők sokasága, melyet a papság minden díj nélkül tartozik teljesíteni; épen azért látván közgyűlésünk, hogy itt méltánylásra nincs kilátás, elhatározta feliratot intézni a nagyméltóságú közmunka és közlekedési miniszter ő nagyméltóságához a régebben is gyakorolt jog megadása végett, felfejtven ebben az összes teendőket, melyet a papság minden ágában teljesített, elhatározta továbbá, hogy pártolás végett minden felekezeti espreességéhez megküldi.

Ezen felirat szerkesztésével elnök és jegyző bizatott meg.

Egyházunk lelkes és ügybuzgó tagja tkts. Pálffy Mihály ügyvéd ur pedig saját költségére kinyomatni ígérte, a miért őszinte köszönet nyilvánítottatott.

Reméljük, hogy e jogos és igazságos kérés a testvérfelekezeteknél méltó pártolásban részesül; de reméljük azt is, hogy E. K. Tanácsunk is a maga jogköréből kifolyólag mindent megtesz.

Körünkhöz több év óta fennálló olvasóegylet átalakult ötévi kötelezettséggel Dávid Ferencz fiók-egyletté, megválasztatott elnöknek Kelemen Albert, jegyző-pénztárnoknak Fazakas Lajos, könyvtárnoknak e sorok írója. Az így átalakult egylet valószínűleg mindent megtesz a lehetőségig, hogy azon cél előmozdítására, melyet a „Dávid Ferencz“-egylet tűzött feladatává, hivatásköréhez mérten közreműködjék. Nagy János.

Levél Székelykeresztur körből: „A kereszturi egyházkörben jul. 21-én tartatott meg a f. évi rendes közgyűlés a szt.-ábrahामी ekleziában. A gyűlés egyik nevezetesebb tárgya volt néhai Jakabházy Zsigmond halálával megürült egyik felügyelő gondnoki hivatalra szavazati többséggel megválasztott s a mélt. és főt. E. Főtanács által megerősített és felesketett mélt. Szentkirályi Árpád ur beiktatása, a ki a közgyűlés által elismeréssel fogadott s egész terjedelmében jegyzőkönyvre venni határozott programmszerű beszéddel foglalta el köri felügyelő gondnoki s egyszersmind világi elnöki hivatalát. „Fogadják, — úgy mond — ezen nagybecsű megtiszteltetésért hálás köszönetemet s azon ígéretemet, hogy letett eskümhöz hiven buzgó és önzetlen szolgálja lesz az egyházkörünknek. És különösen kérem a tisztelt közgyűlésnek t. lelkész és tanító tagjait, hogy mindazon ügyekben, melyeknek intézése hatáskörömbe esik, vagy a melyeknek támogatása világi hivatalos vagy társadalmi állásom útján talán előnyösen tehető: forduljanak feltétlen bizalommal hozzám, s én a lehetőségig igyekezni fogok, hogy bizalmukban ne csalódjanak. Jelentem, — mondja tovább — miszerint tapasztalva, hogy egyházközségeink némelyikében a gondnokok szabálytalanul, sőt aggályosan kezelik a pénztárt, ezen baj orvoslása végett, adig is, míg behatóbb intézkedések tétethetnének, egy általános utasítást intéztem a gondnokokhoz s tervbe vettem a pénztáraknak koronként leendő személyes megvizsgálását, hogy ez által az érdemlegesebb teendők iránt is közvetlen adatokat szerezhessenek“. Végül fölemlíti, hogy szolgabírói állását is segítségül véve, intézkedett a siménfalvi pápi csűr kijavitása iránt, a mult közgyűlés megbízatása folytán pedig megbízott társaival együtt szövegezték az egyházkör „házasabályainak“ és az egyházi szervezetre vonatkozó jelentésnek tervezeteit.“

Ezen székfoglaló beszédből a tűnik ki, hogy a mélt. köri gondnok ur nem gépiesen mondotta el az eskü szavait, hanem morális kötelezettséget érez magában, hogy azokat ügybuzgalommal érvényesítse is az egyházkör javára, mire segítse Isten.

Elismerést érdemel a köri dalkör közreműködése, mely a tárgyalásokat megelőzőleg tartott istenítisztelet szépségét és buzgóságát összhangzatos énekdarabokkal emelte, s a közgyűlési nap estéjén egy czimbalomjáték és két szavalat közreműködésével nagy számú válogatott közönség jelenlétében saját pénztára javára a községi iskola egyik tantermében sikerült Concertben bizonyította be életrevalóságát és ügyességét. E dalkör ezelőtt pár évvel alakult s már is sok szép jelét adta életrevalóságának. Vajha ne jutna azon vidéki dalkörök sorsára, a melyek kezdetben nagy buzgósággal megalakultak, de később szétmállot-

tak! Jelen esetben Györffy Ferencz énlaki lelkész dalkör-vezető afia és a többi tagok lelkesedése ellenkezőre enged következtetni. (Ntrs.)

Berde Mózes a székely-kereszturi gymnasium olvasó-egyletének ez évben is 50 frtot adományozott. E szép tett önmagát dicséri.

Kinevezés. Kolozs megye tanfelügyelőjévé Kozma Ferencz, a székely-kereszturi állami fikepezde igazgatója neveztetett ki. Kozma Ferencz bizonyára diszére lesz ez új állomásának is, melyen szívesen üdvözljük.

Verespataki pappá a főt. püspök ur Raffaj Zsigmond tordai köztanitót nevezte ki, ki állomását jul. 18-án hatásos beszéddel el is foglalta. Üdvözljük.

A pápa encyclikája. XIII. Leo pápa Budavára visszafoglalásának kétszáz éves emlékünnepélye alkalmából körlevelet intézett Magyarország róm. kath. főpapságához. A körlevél bevezetésében azt igyekszik történelmileg föltüntetni, hogy mily szoros viszony volt kezdetől fogva Magyarország és a római szentszék között, miként segítették a pápák a magyar nemzetet. Dicséri a magyarok hősiességét és a szentszékhez való ragaszkodását és hogy őseik erényei az utódokban sem halltak ki; s örömét fejezi ki azon, hogy a régi viszony Magyarország és a pápai szék közt ma is fönnáll. De nem mellőzheti hallgatással, hogy az egyháznak mennyi ellensége van: a naturalismus, a rationalismus stb. És hogy az egyház ezekkel szemben küzdhessen, óhajtandónak tartja mindenekelőtt, „hogy az egyház egész Magyarországon teljes és sértetlen szabadságot élvezzen“, „hogy a törvényből eltávolítottassék mindaz, mi az egyház jogaival nem áll összhangzásban, cselekvési képességét csökkenti s a katolikus hitvallással ellenkezik.“

Azután alkalmat vesz, hogy a házasság, az ifjuság és papság nevelésének kérdéseiben nyilatkozzék.

A házasságra nézve hangsúlyozza a házasság fölbonthatatlanságáról szóló katolikus tant és a házasságot egyedül az egyházi hatalomnak kívánja alárendelni, s kimondja, „hogy katolikus embernek tilos és pedig a legfontosabb okoknál fogva tilos a katolikus hitvalláson nem levő keresztényekkel házasságra lépni, s hogy a ki ezt az egyház meghatalmazása és engedélye nélkül tenné, az Isten és egyháza ellen vétkezik.“ A nevelés ügyére térve kárhoztatja „az ugynevezett felekezet nélküli, vegyes és laikus iskolákat“ s ajánlja, hogy a gyermekeket ne küldjék oly intézetekke, hol hitök veszélyeztetve van, hanem állítsanak a papok főnhatósága alatt álló iskolákat. Ugyanigy nyilatkozik a közép- és felsőiskolákról is. S különösen felhívja figyelmét a növendékpapság nevelésére, hogy világias szellemet sohase öltsenek. A levelet a papságra és az összes népre adott apostoli áldás zárja be.

A pápai körlevél teljesen megfelel annak a szellemnek, mely Magyarország kath. papságát irányozza, s melynek nyilatkozataival elégszer van alkalmunk találkozni. Készséggel elismerjük, hogy a pápák egykor hasznos és jó szolgálatokat tettek Magyarországnak s hogy XI-ik Inceze pápának nagy érdeme van benne, hogy az egyesült keresztény hadak ezelőtt kétszáz évvel Budavárát a töröktől visszafoglalták, de igen nagy árnak tartanók, mit a pápai körlevél most ezért követel: t. i. „hogy a törvénykől eltávolíttassék mindaz, mi az egyház jogaival nem áll összhangzásban s a katolikus vallással ellenkezik“, mert hogy egyebet ne emlitsünk, ezáltal oly törvények is semmisítettének meg, melyek más oly keresztény egyházak jogainak a biztosítékai, a mely egyházak az utóbbi háromszáz év alatt bizonyára nem kisebb szolgálatot tettek a pápánál és a kath. egyháznál a magyar nemzet szabadságának és mivéldésének. Ezt az árt a magyar törvényhozás ő szentségének nem adhatja meg. Nem bocsátkozhatunk a körlevél részletes birálatába, de nem is szükség, mert az abban foglalt tanok és igények nem újak, jól ismerjük már azokat itthonról; s a magyar nemzet illetékes körei meg elég felvilágosultak és éleslátásuk arra, hogy ne reflectáljanak oly követelményekre, melyek a magyar államjog egyenes megtámadása; és katolikusainknak is elég belátásuk leend arra, hogy óva fogadjanak a házasság és nevelésügyre oly tanácsokat, melyek provocatiók a kulturharcra.

A pápai körlevél mind az államnak, mind a prot. felekezeteknek figyelmeztetés arra, hogy álljanak résen a klerikalizmussal szemben.

Dall H. Károly az északamerikai unitárius társulat missionariususa f. évi július 18-án elhunyt Calcuttában. Dall neve ismeretes folyóiratunk olvasói előtt is. Ő volt az első unitárius az Egyesült Államokból, ki minket először 1868-ban meglátogatott s még később egyszer ismét eljött. Meg is választott tiszteletbeli consistornak. Ez évben ünnepelte meg születésének 70-dik évfordulóját s halála után való héten érkezett meg az amerikai unitárius társulatnak elismerő irata Indiában kifejtett munkásságáért. Dall 34 évig működött Calcuttában, mint missionárius; jótékony nyomokat hagyva maga után. Iskolákat alapított, s azokban tanított is. Minden 7 évben egyszer meglátogatta családját Amerikában. Neje író nő Washingtonban, salonja a tudományos férfiak találkozási helye szokott lenni. Két gyermeke van; egy fiú és leány. A fia a tengerészeti ministeriumnál a legfontosabb állást foglalja el. Dallnak szenvedélye volt a missionáriusság. Előbb pap volt Amerikában, de aztán nyugtalan lelke nem engedte pihenni, s 1852-től fogva folytonosan a keresztény vallás terjesztésére szentelte minden idejét s erejét. Kőrösi

Csoma Sándor emléke iránt nagy kegyelettel viseltetett s a mult évben Darjeelingben sirját meg is látogatta s arról virágot küldött. Az indiai lapok, valamint az amerikaiak a legnagyobb részvétellel és elismeréssel irtak ez önfeláldozó emberről, ki hazáját s családját elhagyta, hogy a Krisztus tanát hirdesse. Ő valódi tanítványa volt az emberiség jóltevőjének — Krisztusnak. Emléke fenn fog maradni tanítványai lelkében s azok utódai között.

Értesítő az unitárius vallás közönség iskoláiról az 1885—86-ik tanévben. Szerkesztette Kovács János igazgató-tanár. A kolozsvári főtanodánál, papnevelő intézetben működött 7 tanerő; a gymnasiumban 23; az elemi iskolában 4. Felvétetett az év elején a papnevelő intézetbe 24; gymnasiumba 249; az elemi iskolába 76, összesen 349. Ebből unitárius volt 204; a többi más vallásfelekezeti. Érettségi vizsgálatra állott 28 rendes tanuló és egy ismétlő. A vizsgálatot jeles eredménnyel letette 7; jóval 9; egyszerűen 11; 2 egy-egy tárgyból visszavetett 2 hónapra. Papiszorgólatot tettek Osváth Gábor és Péter János jó — és Gálfalvi János kielégítő eredménnyel.

Az ifjuság javadalma, ide nem értve a tanítványokból való jövedelmet s kosztot 3686 frta ment. Az ifjusági egyletek szép sikerrel munkálkodtak. P. Horváth Kálmán derék isk. főgondnokunk ez évben is 100 frtot adott a jeles tanulók megjutalmazására.

A székely-kereszturi középtanodánál 9 tanerő volt. Felvétetett az 5 gymn. osztályba 99; az előkészítőbe 17; összesen 116. Ebből unitárius volt 80, a többi más vallású.

A tordai állami polgári fiu- és leányiskolában a tanerők száma 15; felvétetett összesen 149 tanuló.

Beküldött értesítők: A m.-vásárhelyi ev. ref. collegium értesítője. Kiadta az igazgatóság. Működött a gymnasiumban 18 tanerő; elemi oszt. 7. A colleg. összes népessége volt: 344. Az Értesítőt jeles munkatársunk Koncz József tanár érdekes munkája zárja be, mely a könyvnek mintegy fele részére foglalja el, s mely a marosvásárhelyi ev. ref. collegiumot ismerteti 1718—1800-ig terjedő időszakból. — Jelentés a sárospataki ev. ref. főiskola (akadémia és gymnasium) állapotáról a 1885—86-iki isk. évben összeállították: dr. Szánthó Gynla és Molnár Lajos igazgatók. Az akadémiánál működött 18 tanerő; a hallgatók létszáma a második félévben 111 volt. A gymnasiumnál a tanerők száma volt 15; a tanulók létszáma 466; érettségi vizsgálatra jelentkezett 29 tanuló; sikerrel vizsgázott 28. — A sz.-udvarhelyi kir. áll. főreál isk. értesítője szerint a tanári személyzet állott 14 tanerőből; a tanulók létszáma 152. Az értesítőben dr. Vajda Emilnek van egy értekezése: Attila szereplése a Saumandar-Eddában, a Waltharius és Nielung-énekekben. — A zilahi m. kir. állami tanítóképző értesítője az 1885—86-ik tanévről szerkesztette: Faluvégi Albert igazgató. Az intézetnél 11 tanerő; a tanulók száma a képezdében volt 42; a gyakorló iskolában 45. — A brassói m. kir. áll. elemi és polgári isk. értesítője az 1885—86. tanév végén, szerkesztette Orbán Ferencz igazgató. Az intézetnél volt 25 tanerő; a tanulók létszáma 762. — A brassói magyar kir. áll. ipariszkola értesítője. Szerkesztette. Kilényi Endre isk. vezető. A tantestület állott 11 tagból; a tanulók száma 294. — A marostorda megyei tanító-testület első évkönyve 1878—86. évről. Szerkesztette Lénárt József, elnök. Ára 50 kr. E füzetben fel van tüntetve a tantestület 7 éves fejlődése, munkaköre, jelen állapota és szervezete s több értekezés van benne közölve. A tagok száma 249. A hasznos füzetet ajánljuk az érdekeltek figyelmébe.

Gyászhirek. V á r a d y K á r o l y kolozsmegyei kir. tanfelügyelőt, egyházunk egyik legbuzgóbb tanácsosát, kedves barátunkat f. évi aug.

20-án elvesztettük. A mint olvasóink már a napi lapokból értesültek, egy szerencsétlen párbajnak lett a jeles férfiú áldozata. Az ő esete elég szomorú példa arra nézve, hogy a párbaj mennyire nem alkalmas igazságszolgáltatásra. Nálunk a becsület megvédésére még nem szüntek meg azok az eszközök, melyeknél az ítélet csak a véletlen műve, esély. Várady Károly halála az országban mindenféle mély részvétet keltett. Kolozsvár közönségének általános gyásza kísérte sirjába. Fájó szívvel jegyezzük fel mi is a kötelesség szolgálatában elesett férfiú halálát. Életéről bővebben fogunk egyik közelebbi füzetünkben megemlékezni. Várady Károly nőt (Miklós Ida) és két gyermeket (Aurél és Dóra) hagyott hátra. — I. d. B a r a b á s S á n d o r bölöni nagybirtokos, a felső fejköri egyházkör felügyelő gondnoka, élete 69-ik, özvegységének 7-ik évében, hosszas szenvedés után, f. évi jul. 16-án jobb létre szenderült. Egyikét vesztettük benne a legjobbaknak. Komolyan érdeklődött egyháza iránt s hiven teljesítette azzal szemben kötelességeit. Adjon az Isten sok oly buzgó felügyelő-gondnokot, milyen ő volt. Örököse: egyetlen gyermeke: Barabás Sándor, ki hivatva van, hogy atya nyomdokaiba lépjen. — H a r c z ó i G á l f a l v i I m r é n é, „volt kir. táblai ítélőmester özvegye, sz. É n l a k i S a l a K á r o l i n a, életének 75-ik, özvegységének 10-ik évében, f. évi jul. 20-án megszűnt élni. Vallásos és áldozatkész nő volt. Vallásközönségünknek Kolozsvárt egy 3000 frotot érő telket hagyott s a szováthi ekkleziájának 100 frotot. Ezek és más adományai, melyekkel a közézelokra járult, őrzik emlékét. — S e b e s P á l, miniszteri tanácsost érzékeny veszteség érte; édes anyja: Özv. Sebes Pálnénak f. évi július 28-án történt halálában. Az üdvezült 82 évet élt, 22-öt özvegységben töltve. Meghalt Toroczkón. — K e l e m e n E l e k, szucsági birtokost fájdalmas csapás találta, szeretett, jó testvére özv. Beke Sámuelné sz. Kelemen Róza f. évi aug. 28-án életének 53-ik évében történt halálában.

A szerkesztőség postája.

G. A. úrnak. Köszönjük ígéretét, hogy ön és ekkleziája jövőre pártolók lesznek. Bár követnék mások is a jó példát! A mi már azt a kívánságát illeti, hogy folyóiratunkat havi füzeté alakítsuk, ki kell jelentenünk, hogy bármennyire akarnók is, a jelen viszonyok közt alig lehetséges. Gondoltunk már mi is arra nem egyszer, de az eszmével kedvezőbb időkre kell várnunk. Hanem arra a miért ön óhajtja, az nem is feltétlenül szükséges. Ön tért kíván a papságnak, hogy „i r o d a l m i l a g i s m ű k ö d h e s s é k.” Azzal pedig szolgálhatunk, a mint-

hogy szolgáltunk eddig is azoknak, a kik dolgozataikkal megkerestek. A tér éppen nincs elzárva, a ki akart, eddig is működhetett a papok közül irodalmilag. Péterfi Sándor, Albert János, Kis Mihály, Csegezi László, Török Samu, Rédiger, Ürmösi, Barabás, Raffaj, Nagy J. és többen, a kiknek neveivel találkozhatni folyóiratunkban, avagy nem papok-e? Várjuk az ifjabb nemzedéket is az irodalmi működésre s ha szükség füzeiteink terjedelmét is növeljük, s minden számban közlünk papi dolgozatakat, csak jöjjenek hát, a tér nyitva áll!

ARANYKÖNYV.

ANGOL UNITÁRIUS TESTVÉREINK ÁLTAL LONDONBAN ÉPITETT „ESSEX HALL” KÖLTSÉGEIHEZ

f. évi aug. 12-ről 289—1886. számú felhívásomra hozzájárultak:

I. Közlemény.

Ferencz József 40 frt. Péterfi Dénes 20 frt. Kovács János 20 frt. Boros György 20 frt. Kovácsi Antal 10 frt. Özv. Gyergyai Ferenczné 10 forint. Nagy György 1 frt. Gyulai László 15 frt. Gyulai Etelka 5 frt. Filep István 5 forint. Dr. Brassai Sámuel 50 frt. Molnár Sándor 20 frt. Mózes András 10 frt. Nagy Lajos 5 frt. Bölöni ekkla 100 frt. Márkus Ferencz 5 frt. Sz.-péteri ekkla 2 frt. Vas István 2 frt. Dániel Gábor 40 frt. Paget János 50 frt. Varga Dénes 10 frt. Bágyi Kálmán 10 frt. Szováthi ekkla 10 frt. Pál Mózes 5 frt. Gyulai Árpád 5 frt. Berde Mózes 40 frt. Szász Mózes 20 frt. Vécsei Sámuel 20 forint. Farkas Vilmos 10 frt. Szabó Mózes 5 frt. Dr. Székely Ferencz 5 forint. Dr. Jankovics Pál 3 frt. Elekes József 2 frt. Gruber József 1 frt. Barabás Sándor 1 frt. Székely K. Ferencz 2 frt. Özv. Jánki Andrásné 2 frt. Raffaj Zsigmond 2 forint. Pap Mózes 6 forint. P. Horváth Borbára 10 forint, a mi összesen **599** forint.

Nem keresek szavakat örömmöm nyilvánítására, hogy fölhívásom oly meleg felkarolásában részesült azok részéről, kiknek becses adományaitak ezenel nyilvánosan is szerencsés vagyok nyugtázni. Fogadják egyen-egyen és összesen hálás köszönetemet nemes áldozatkészségökért szintugy, mint azon reményért, a melyet nekem ezzel megszereztek. Mert most már nem kételkedem abban, hogy legalább 1200—1300 forintot, a mi 100 font sterlingnek felelne meg, sikerül összegyűjtenünk a kitűzött célra. Minthogy azonban én ez adományt mielőbb elküldeni óhajtanám Londonba, bizalomteljes tisztelettel kérem fel mindazokat, a kik felhívásomat a magukévá tették, hogy becses adományaitak a lehetőleg még e hó folytán beküldeni sziveskedjenek.

Kolozsvárt, 1866. szept. hó 12.

Ferencz József,
unitárius püspök,

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LELKÉSZI ÁLLOMÁSRA
ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXIII. Közlemény.

Tekintetes Albert Dénes ur 51 sz. gy. könyvecskéjén adakoztak: Moskovics Adolf 50 kr. Juhász Károly 10 kr. Friedman Dávid 20 kr. Schwarcz Zsiga 20 kr. Follinus István járásbirósági aljegyző 30 kr. Herczeg Nándor 70 kr. Kelepecz József járásbirósági irnok 30 kr. Mutter Ferencz járásbíró 1 frt. Filip Tódor gör. kel. esperes 1 frt. Schwarcz Jakab Keszteg 1 frt 60 kr. Lukács Imre M.-Telek 40 kr. Molnár György görög kel. lelkész Tinódon 1 forint. Stichlentner Nándor élesdi urad. ispán 1 frt. Flatt Károly rév lugosi urad. főtitst. 1 frt. Riezi János rév-lugosi erdész 1 frt. Vecsey Tivadar Rév állomási főnök 1 frt. Glicze János révi körjegyző 1 frt. Nabroczy Sándor erdész 1 frt. Poór István segéd szolgabíró 1 frt. Fábíán Teréz kisasszony 50 kr. Toucz Miklós révi tanító 50 kr. Dr. Szervenszky Béla kórorvos 1 frt. Máthé 50 kr. Veinberger Antal kereskedő 20 kr. Szabó Dénes bírósági végrehajtó 30 kr. Veisz Izidor 20 kr. Fekete M.-Telegd 20 kr. Brachfeld József 1 frt. Dr. Papanek Miklós 1 frt. Kettenhofer József pénzügyi fővigyázó 50 kr. Nagy Imre ref. tanító 50 kr. Kiss Emil 1 frt. Retczár János postamester Élesden 1 frt. Gaszner Károly 1 frt. Szirovi Teréz vendéglősné 1 frt. Holuszi Fridman csonka 50 kr. Söpkész Gyula 50 kr. Élesd Pénzügyőrség 50 kr. Prielustal Dezső 50 kr. Lukács József 2 frt. Vesselény Sándor 50 kr. Tuczingeni Tichstl Ferencz lovag 2 frt. Csányi István szolgabíró 1 frt. Kolozsváry János örvendi körjegyző 50 kr. Tóth István ügyvéd N.-Várad 1 frt. Lukács György m.-teleki bíró 1 frt. Szabó Sándor kereskedő segéd 50 kr. Szirovi Károly vendéglős 50 kr. Tuszingeni Tichstl Laura 1 frt. Deutsch József 2 frt. Deutsch Henrich Réven 2 frt. Hege. dűs Ferencz kisenői lelkész 1 frt. Bereczky Sándor kapt. erdész 1 frt. Jenny Bertalan 1 frt. Bereczky Victor 1 frt. Filip Sándor jegyző 1 frt. Toje Péter főbíró Peszerén 30 kr. Huber Lajos 1 frt. Vegner Pál 60 kr. Kártya nyereség 10 kr. Szabó Gyula 20 kr. Adler Farkas 40 kr. Fazakas István 10 kr. Lederer József Élesd 40 kr. Kocsis József 50 kr. Kiss Márton 20 kr. Juhász Károly 20 kr. Albert Lőrinczné, Nagy Róza Bölön 1 frt. Albert Zsuzsa Bölön 1 frt. Gyomár Samu 1 frt. Lederer Márton Élesd 1 forint. Sterba Ödön 50 kr. Demhor Márton Szathmár 50 kr. Bibesku János 1 frt. Váli József N.-Várad 1 frt. Balog Soma 1 frt. Dr. Samosi Márton 1 frt. Schwarcz Jakab 4 frt. Szigethy István aljegyző 1 frt 50 kr. Kászonyi Ferencz 30 kr. Csabó 20 kr. Todorffi Domokos kjbíró 1 frt. Incze albíró 50 kr. Bank reterirt 30 kr. Friedrich 20 kr. Egy asztaltársaság Kékesen 1 frt 50 kr. Veresegyházi Pálfi János 50 kr. Nagy Lajos 1 frt. Almady Victor 1 frt. Kovács József 2 frt. Andrényi Károly és fia N.-Várad 1 frt. Incze Lajos 1 frt. Spiczter Lajos 1 frt. Albert Dénes Czéczeke 29 frt. Összesen **100 frt.**

Szerémi Odescalchi Arthur hg. ö mltsga 88 számu gyűjtőkönyvecskéjén adakoztak: Odescalchi Arthur herczeg 77 frt. Gr. Migazzy 5 forint. Majthényi 5 frt. Bodo Lajos 2 frt. Baeszkády Jenő 1 frt. Báró Pidoll Ignác 5 frt. Turessányi István 2 frt. Dr. Benkő Lajos 3 frt. Összesen: **100 frt.**

Török Péter nyugalmazott királyi járásbíró ur a 231. számu gyűjtőívén maga és neje Farkas Netti Kékes 10 forint. Bodor Zoltán erdész 1 forint.

Török Irma 12 éves 1 frt. Török Anna 1 frt. Török Aranka 8 éves 1 forint.
Fehér (Ida) Károlina 1 frt.

Ezen összegek fedezésére szolgál az 0.333a számú, a szamosvölgyi vasut társaság által 125 frtról 30 d. szelvénnel kiállított, s a budapesti unitárius egyháznak ajándékozott negyed törzs-részvény. Összesen: **15 frt.**

Kovács János igazgató tanár 116 sz. gyűjtő könyvecskéjében adakoztak: X. Y. 20 kr. Hunwald Adolf 30 kr. N. N. 50 kr. Bedő Dániel 10 forint. Sperling Henrik 3 frt. Összesen: **14 frt.**

Nagyságos Fekete Lajos erdőszeti akadémiai tanár ur 59 számú gyűjtő könyvecskéjén adakoztak a következő erd. akadémiai hallgatók: Székely Mózes 50 kr. Ajtay János 10 kr. Kozma István 40 kr. Rétyi Zsigmond 50 kr. Ifj. Fekete Ferencz 1 frt 60 kr. Ürmösy Kálmán 10 kr. Jakab József 20 kr. Balog Dezső 20 kr. Rónay Antal 10 kr. Gábor Sándor 20 kr. Imecs Béla 20 kr. Berde Mihály 10 kr. Allender Frigyes 20 kr. Domokos Sándor 20 kr. Székely József 10 kr. Hajdu János 20 kr. Rignát 20 kr. Török Sándor 50 kr. Kremniczky Aladár 30 kr. Bodor Zoltán 20 kr. Tomka Kálmán 10 kr. Bartha Gábor 40 kr. Kovács Gábor 1 frt. Bihari Ödön 50 kr. Lánuszky József 50 kr. Geber Antal 30 kr. Móricz 20 kr. Huszly László 50 kr. Esztek Áron 10 kr. Jüngling 20 kr. Szvaty Béla 20 kr. Kosztka Lajos 50 kr. Schreiber Ferencz 50 kr. Kút István 20 kr. Budua Károly 20 gr. Kriszta G. 10 kr. Gyarmathy Mózes 20 kr. Pais Tamás 20 kr. Tesner 30 kr. Biró Lajos 20 kr. Molnár Lajos 10 kr. Schmied Zsigmond 20 kr. Goda S. 20 kr. Musnai Géza 20 kr. Löfy Jenő 20 kr. Gothárd 20 kr. Fábry Andor 20 kr. Kolosy Sándor 20 kr. Fiszleitner Aug. 20 kr. Szentpáli Kálmán 30 kr. Rosnyai János 20 kr. Lukácsi N. 10 kr. Mészáros N. 10 kr. Almásy István 10 kr. Koszszenszky Pál 40 kr. Banyer Ágoston 50 kr. Olvashatlan 10 kr. Olvashat. 20 kr. X. X. X. 20 kr. Bartha László és neje 1 frt. Karácsonyi 10 kr. Dávidos Lajos 20 kr. Velancsics István 20 kr. Kollerffy 20 kr. Bohacsek 60 kr. Áronfi E. 10 kr. Olvashatatlan 10 kr. Füzy Zoltán 20 kr. Joós Elek 20 kr. Vend Ferencz 10 kr. Tompa Kálmán 20 kr. Costan István 10 kr. Szvoboda 10 kr. X. Y. 10 kr. Pintér Mihály 20 kr. Kovács Antal 20 kr. B. K. 10 kr. Simatovics 20 kr. Olvashatatlan 10 kr. Ulreich 40 kr. Lágler Gyula 10 kr. Freund 10 kr. Kalivoda 20 kr. Vaszari Ernő 30 kr. Fribus Adolf 20 kr. Hofman 30 kr. Bossányi István 20 kr. Schemmel 50 kr. Rojkó Béla 10 kr. Br. Letenyei 10 kr. Genersich 40 kr. Piskota 10 kr. Kosztenszky B. 20 kr. Fekete Lajos 6 frt 10 kr. Összesen: **30 frt.**

E közlemény főösszege **259 frt.** Ehez adva a 32-ik közleményt 17,650 frt 62 krt, az alap teszen **17,909 frt 62 krt.**

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buzgó fáradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1886. szept.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.